

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ • ΤΕΧΝΑΙ • ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Β'
1929

ΤΕΥΧΟΣ Γ'
ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

Βιβλιοθήκη Γενικού Γραμματέως - Κέντρον Σπουδών
Παιδείας - Α' Τμήμα - Βιβλ. Παιδείας
Αθήνα 24-7-43

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΟΛΥΛΑΣ

(ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΖΩΗΣ)

Β'

ΛΑΥΡ. ΜΑΒΙΛΗΣ

(ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΜΕΓΑ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝ ΚΑΙ ΠΛΗΡΕΣ ΛΕΞΙΚΟΝ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΑΠΑΣΑΙ ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ

ΟΓΚΩΔΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ

12

ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΑΣ 150.000 ΑΡΘΡΩΝ
ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
ΩΣ ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΟΙ
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ
ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΥΠΟ ΠΛΗΡΟΥΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

.....

Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων
συντασσόμενον ὑπὸ ἐπιτελείου συνεργατῶν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ
ξένου ἐπιστημονικοῦ κόσμου

ΜΕ ΚΑΘΑΡΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΟΥ ΗΜΕΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

—❖—
ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ

Ὁ περίφημος Γάλλος κριτικὸς *Faguet* ἐσυνείθιζε νὰ λέγῃ: *il n'y a d'imédit que l'imprimé*. Ἡ παραδοξοφανὴς αὕτη ἀλήθεια ἐφαρμόζεται κυρίως στὴν Ἑλλάδα ὅπου δι' ἓνα ἢ δι' ἄλλο λόγον οἱ συγγραφεῖς σπανίως συλλέγουν τὰς διατριβὰς ποὺ ἐδημοσίευσαν σὲ περιοδικὰ καὶ ὅπου εἶνε τόσο δύσκολο νὰ εὔρη κανεῖς, ἐκτὸς μιᾶς ἢ δύο βιβλιοθηκῶν, τὰς σειρὰς τῶν ἀθηναϊκῶν καὶ ἀκόμη περισσότερον τῶν ἐπαρχιακῶν περιοδικῶν.

Δι' αὐτὸ ὁ ἐκδοτικὸς μας οἶκος ἀπεφάσισε νὰ περιλάβῃ εἰς τὰς «Ἐπιφυλλίδας» δύο μελέτας τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Μ. Ἀνδρεάδη, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη κατεχωρίσθη εἰς «Τὰ Παναθηναῖα» (15-31 Δεκεμβρίου 1912) καὶ ἡ δευτέρα εἰς τὴν «Κερκυραϊκὴν Ἀνθολογίαν» (1 Μαρτίου 1924). Τὰς ἀναδημοσιεύει δὲ μαζὺ διότι χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητήσῃ ὁ συγγραφεὺς ἀποτελοῦν ἓνα σύνολον. Μᾶς δίδουν μίαν εἰκόνα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν δύο κυριωτέρων ἀντιπροσώπων τῆς Κερκυραϊκῆς ἢ Νεοσολωμικῆς σχολῆς, δηλαδή τοῦ Ἰακώβου Πολυλά καὶ τοῦ Λαυρεντίου Μαβίλη. Ἐχουν δὲ τὸν κοινὸν χαρακτῆρα βιογραφικῶν σημειωμάτων γραμμένων ἐπὶ τῇ βάσει προσωπικῶν ἀναμνήσεων.

. Ἡ ἀναδημοσίευσις τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς δράσεως τοῦ Πολυλά σελίδων ἐπεβάλλετο, διότι αὕτη ἡ ἄποψις τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου Κερκυραίου εἶνε ἐντελῶς λησμονημένη ἐνῶ εἶνε ἀπαραίτητος διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ ὅλη του σταδιοδρομία καὶ ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ποὺ εἶχαν στὴν Κέρκυρα καὶ αἱ, ξένοι ἐν τούτοις πρὸς τὴν πολιτικὴν, λογοτεχνικαὶ καὶ τὸν θεωρίαι.

Ὡς πρὸς τὸ βιογραφικὸν τοῦ σημείωμα περὶ Μαβίλη ὁ κ. Ἀνδρεάδης εἶχεν ἐξ ἀρχῆς διστάσει νὰ τὸ δημοσιεύσῃ διότι τὸ εἶχε γράψῃ τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου τοῦ στενοῦ τοῦ φίλου ἐν ἄκρα βία καὶ ἐνῶ τὸν ἀπερρόφει ἡ διεύθυνσις τοῦ γραφείου τοῦ τύπου, τὴν ὁποίαν εἶχε μὲ κάποιαν αὐτοθυσίαν ἐθελοντικῶς ἀναλάβει ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ ἄρθρου τῶν «Παναθηναίων» εἶχε προτάξει τὰς ἐξῆς γραμμάς:

«Ἐθεώρησα καθήκόν μου νὰ γράψω ὅ,τι ἐγνώριζον περὶ τοῦ βίου τοῦ Λαυρεντίου Μαβίλη, ὃν πρέπει ἡ ἐλληνικὴ νεολαία νὰ ἔχῃ ὡς ἰδεῶδες ὑπόδειγμα.

«Δυστυχῶς αἱ παροῦσαι περιστάσεις δὲν μοῦ ἀφῆκαν τὸν καιρὸν νὰ συλλέξω ὅσας βιογραφικὰς πληροφορίας ἐπεθύμουν, ἡ δὲ (ὡς ἐκ τῶν ἑορτῶν) ἀνάγκη νὰ τυπωθῇ τὸ παρὸν φύλλον τῶν «Παναθηναίων» ἐνωρὶς μὲ ἠνάγκασε νὰ γράψω τὰς ἐπομένας σελίδας ἐν ἄκρα βίᾳ.

«Λυποῦμαι δημοσιεύων βιογραφικὸν σημείωμα τόσον ἀνάξιον τοῦ Μαβίλη, τῶν ὑψηλῶν τοῦ περὶ τέχνης ἰδανικῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης μου».

Ὅσον ὁμως ὁ συγγραφεὺς καὶ ἂν θεωρεῖ τὴν εἰκόνα ἀναξίαν τοῦ πρωτοτύπου, ὁ οἶκός μας ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἦτο κρῖμα νὰ μείνῃ ἡ μελέτη αὕτη ἡμιανέκδοτος. Σύντομος, ζωντανή, γραμμένη μὲ ἀγάπην καὶ ἀντικειμενικότητα συγχρόνως, δίδει ἐξαιρετικῶς ἐναργῆ εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος πρὸς τὸν ἐγέννησε. Ἀλλως τε σὲ λίγους εἶχεν ὁ Μαβίλης ἀνοίξει τὴν καρδιά του ὅσον στὸν μέλλοντα βιογράφον του καὶ ὀλίγους φίλους του ἐξετίμα περισσότερον ἀπὸ αὐτόν. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἀπὸ ἓνα μακρὸν γράμμα του πρὸς τὸν κ. Μᾶρκον Τσιριμῶκον, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως ἐδημοσίευσεν ἡ «Νέα Ἑστία» (τεῦχος 1 Φεβρουαρίου 1929) καὶ τὸ ὁποῖον ἀναδημοσιεύομεν ὡς παράρτημα.

«ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ»

ΔΥΟ ΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΝ

Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαντήσω ἐκ τῶν προτέ-
ρων εἰς δύο ἀπορίας αἱ ὁποῖαι πιθανῶς θὰ γεννηθοῦν εἰς
πολλὰ πνεύματα.

Ὁ κύριος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔφερα ἀντίρρησην
εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν δύο μελετῶν ποὺ ἐγράφησαν μὲ κά-
ποια βία εἶναι ὅτι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη περιέχουν βιογρα-
φικὰς λεπτομέρειες ποὺ δὲν εὐρίσκονται ἴσως εὐκόλῃ ἄλλοῦ.

Ὁ δὲ λόγος ποὺ δὲν τὰς ἐπεξεργάσθην, ὅπως φαίνε-
ται ὅτι θὰ εἶχα καθῆκον νὰ κάμω, εἶναι ὅτι, ὅσον σκόπιμα
εἶναι νέα δημοσιεύματα ἐπὶ ἥδη μελετηθέντος θέματος, τό-
σον ὄχι μόνον ἄσκοπα ἀλλὰ καὶ ἀντικαλλιτεχνικὰ μοῦ φαί-
νονται τὰ φρεσκαρίσματα» ποὺ συνοδεύουν ἐνίοτε νέας ἐκ-
δόσεις. Ἐγὼ τοῦλάχιστον προτιμῶ ἓνα παλαιὸ ἀπὸ ἓνα ξα-
ναβαμμένο ροῦχο, καὶ μαλλιά ποὺ ἄσπρισαν τὰ χρόνια ἀπὸ
τρίχες ποὺ ὀφείλουν τὸ μαῦρο τους χρῶμα εἰς τὸν κ. Μπο-
τσαράκον. Αἱ αὐτὸ ἄφηκα ἀμετάβλητα ὄχι μόνον τὸ σχετι-
κῶς πρόσφατον ἄρθρο περὶ Πολυλᾶ ἀλλὰ καὶ τὸ βιογρα-
φικὸ σημεῖωμα τοῦ ἔγραψα περὶ Μαβίλη πρὸ δεκαῆξ καὶ
πλέον ἐτῶν. Ἐλπίζω μία μέρα νὰ γράψω τίποτε πληρέ-
στερο καὶ διὰ τὸν ἓνα καὶ διὰ τὸν ἄλλον.

Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΟΛΥΛΑΣ

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΖΩΗΣ

(*Ανατύπωσης ἐκ τῆς *Κερκυραϊκῆς Ἀνθολογίας* τεύχος 1 Μαρτίου 1924)

Α'

Ἡ σημερινὴ γενεὰ γνωρίζει τὸν Πολυλᾶ ὡς ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων καὶ ὡς ἀρχηγὸ τῆς σχολῆς ποὺ ἔχοντας ὡς ἰδρυτὴ τὸ Σολωμὸ γιὰ πενήντα χρόνια ἤκμασε στὴν Κέρκυρα καὶ γιὰ τοῦτο μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ «νεοσολωμικὴ» ἢ «Κερκυραϊκὴ». Οἱ σύγχρονοί του ὅμως τὸν ἐγνώρισαν κυρίως ὡς πολιτικό, ἰσχυρὰ φυσιογνωμία στὴ βουλή⁽¹⁾, καὶ ἀρχηγὸ ἐνὸς μεγάλου, καλὰ ὀργανωμένου καὶ φανατικοῦ κόμματος στὴν πατρίδα του.

Καὶ γιὰ μὲν τὸν Πολυλᾶ φιλόλογο ὀλίγα ἀλλὰ καλὰ ἔχουν γραφῇ⁽²⁾. Ὁ Πολυλᾶς πολιτευτὴς καὶ γενικώτερα ὁ Πολυλᾶς ὡς ἄτομο ἔμεινε τόσο ἄγνωστος ἔξω ἀπὸ τὸ νησί του ὥστε ἓνας συγγραφεὺς μελετημένος, ὅπως ὁ κ. Μαρτίνος Σιγοῦρος, στὸν ὁποῖον χρωστοῦμε ζωντανότατες σελί-

(1) Βλ. στὸ τέλος τὶ ἔλεγε γι' αὐτὸν ὁ Κουμουνδοῦρος, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις πάντοτε ἐπολέμησε.

(2) Μνημονεύω προχείρως τὸ ἄρθρο τοῦ Καλοσγούρου (Ἑστία 1892 σελ. 257-260), δύο ἄρθρα τοῦ Παλαμᾶ (στὰ Πρῶτα Κριτικά), τὴν διάλεξι τοῦ Θ. Βελλιανίτη, *Πολυλᾶς, Μαρκοῦρας καὶ ἡ σχολὴ τῆς Κερκύρας* (στὲς διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων Ποιητῶν τοῦ Παρνασσοῦ), τὸν πρόλογο τοῦ Μ. Σιγούρου στὰ διηγήματα τοῦ Πολυλᾶ (ἐκδοσις Φέξη).

δες για τὸ Σολωμό, μᾶς ἔδωκε τοῦ Πολυλᾶ ἓνα κατὰ συνθήκη» σκίτσο ποὺ δείχνει, ποὺ οἱ μὴ Κερκυραῖοι φαντάζονται τὸν πολυπράγμονα καὶ ἐμπαθῆ ἄνθρωπο ὡς ἓνα μῖγμα Καλοσγούρου καὶ Μαβίλη. Κρίνουν τὸ δάσκαλο ἀπὸ τοὺς γνωστότερούς του μαθητές⁽¹⁾.

Πόσο δίκαιο εἶχε ὁ Μαβίλης, ὅταν μοῦ ἔλεγε ποὺ αἰσθανόντανε τὸ καθῆκον νὰ γράψῃ μία βιογραφία τοῦ συγγραφέως τῶν «Τριῶν Φλωριῶν». Εἶνε ἀλήθεια ἀνάγκη κάποιος Κερκυραῖος νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ τὸ σχέδιο καὶ τὸ πρᾶγμα πρέπει νὰ γίνῃ γλήγορα διότι σὲ λίγα χρόνια δὲν θὰ μείνῃ κανεὶς ἀπὸ κείνους ποῦ μποροῦν νὰ δώσουν πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ καὶ ἰδιόρρηθμη αὐτῇ μορφῇ, μὲ τὰ μεγάλα προτερήματα καὶ τὰ βαθεῖα ἐλαττώματα.

Θέλοντας νὰ φέρω καὶ ἐγὼ ἓνα λιθαράκι στὸ μέλλον οἰκοδόμημα, γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ καθηγητῆς μου Ἀνδρέας Κεφαλληνὸς θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένος ἀρχιτέκτονας, καὶ θέλοντας συγχρόνως νὰ δείξω τὴν συμπάθειά μου σὲ ὅσους προσπαθοῦν νὰ ξαναδώσουν στὴν δυστυχισμένην μας Κέρκυρα ἓνα μέρος τοῦλάχιστον τῆς φιλολογικῆς τῆς αἴγλης, ἐσκέφθηκα νὰ γράψω διὰ τὸ περιοδικὸ τοῦτο λίγες σελίδες διὰ τὸν Πολυλᾶ ὡς πολιτευόμενον.

Ἐπειδὴ ὅμως φρονῶ ὅτι τέτοιες συμβολές δὲν ἔχουν πραγματικὴ ἀξία παρ' ἑφ' ὅσον συμπλέκονται μὲ προσωπικὲς ἀναμνήσεις, θὰ περιορισθῶ μόνον σὲ ὅ,τι εἶδα, δηλαδὴ στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Πολυλᾶ.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀναμνήσεις μου μὲ μεγάλη βία πηγαίνουν ἕως τὸ 1885, ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω τὰ χρό-

(1) Ὁ Σιγοῦρος τὸν παραβάλλει μὲ τὸν Σωκράτη, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους φιλόσοφους θυμίζει μᾶλλον ἐκείνους ποὺ ἀνεκατόνουντο ζωηρὰ στὰ πολιτικά καὶ διοικοῦσαν ὡς τύραννοι μικρὲς πολιτεῖες.

νια τῆς ἀκμῆς, τὴν περίοδο ποὺ ὁ Πολυλᾶς ἔλαμπε καὶ στὴ Βουλὴ ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ὁπαδοὺς τοῦ Τρικούπη⁽¹⁾ καὶ ὅπου στὴν Κέρκυρα εἶχε ἐνθουσιάσει καὶ φανατίσει τοὺς ὁπαδοὺς του σὲ βαθμὸ ὥστε ὁ ἀγώνας τοῦ Ρήγα καὶ τῆς Λάτας⁽²⁾ ἐπέφερε ἓνα κοινωνικὸ διχασμὸ ποὺ δὲν ἐγνώρισε ἡ Κέρκυρα πρὶν (δηλαδή στὸ καιρὸ τοῦ Δούσμανη καὶ τοῦ Βράϊλα), καὶ δὲν ἐγνώρισε ἔκτοτε παρὰ μετὰ τὸ 1916 καὶ ἀκόμη ὡς ἀντίκτυπο μιᾶς φοβερῆς ἐθνικῆς κρίσεως.

Ὁ ἀγώνας τοῦ «Ρήγα» καὶ τῆς «Λάτας» παρουσιάζει ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ καὶ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον. Οἱ Πολυλαδικοὶ τὸν διεξήγαγαν ὄχι μόνο μὲ τὴ σοβαρὴ ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα «Ρήγας ὁ Φεραῖος» ποὺ ἔδωκε καὶ τ' ὄνομά της εἰς τὸ κόμμα, ἀλλὰ μὲ τὸν ὑπερσατυρικὸ «Κώδωνα» ποὺ «ἔτσουνε» τόσο τοὺς ἀντιπάλους ὥστε τοὺς ἠνάγκασε νὰ βγάλουν καὶ αὐτοὶ τὸν «Καθρέπτη». Οἱ παλαιότεροι ἐνθουμοῦνται ἀκόμη τὰ ἀρθρίδια καὶ τοὺς στίχους τοῦ Στέλιου Χρυσομάλλη, ὅπως καὶ τὰ Βενετζιάνικα ποιήματα τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ Ἀλβέρτου Ριβέλη. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὅποιος διατρέξῃ τὰς συλλογὰς τῶν δύο σατυρικῶν φύλλων⁽³⁾ μπορεῖ νὰ συλλέξῃ πολλὰς πληροφορίες γιὰ τὰ

(1) Τὸ «πέμπτο κόμμα» ἦτο στὴν ἀρχὴ κατ' ἐξοχὴν Ἑπτανησιακό. Ὁ Γ. Ἀσπρέας, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, (Ἀθ. 1923) τόμ. Β' σελ. 53, ἀναφέρει ὀνομαστὶ τοὺς εἴκοσι πρώτους ὁπαδοὺς τοῦ Τρικούπη: Εὐθ. Κεχαγιᾶς, Κ. Λομβάρδος, Ἀθαν. Πετμεζᾶς, Ἀν. Σιμόπουλος, Γ. Σέρβος, Ι. Γεννατᾶς, Δημ. Ράλλης, Ι. Πολυλᾶς, Ν. Βασιλάκης, Κ. Βασιλάκης, Ι. Νέγκας, Ν. Λούντζης, Δημ. Κόλυβας, Α. Γαῖτας, Κ. Κοσσονάκος, Ἡλ. Κοσσονάκος, Εὐθ. Πλαστήρας, Ι. Δούμας, Γ. Πλαπούτας, Ἑπ. Μαρτζοῦκος. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἑνδεκα, δηλαδή ἡ πλειοψηφία, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ὑπογραμματίζω ἦσαν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, Λευκάδα καὶ Ζάκυνθο.

(2) Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν ἐπιθέτων τῶν δύο κομμάτων βλ. ὑστερόγραφον.

(3) Ὅταν ἤμουν μαθητὴς γυμνασίου τὰς εἴχα ζητήσῃ στὴ Βι-

ἦθη, τὴ γλῶσσα καὶ τὲς ἰδέες ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε στὴν Κέρκυρα.

Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ἐνδιαφέροντα σημεῖα μποροῦν νὰ φωτισθοῦν: λ.χ. ἡ κάπως ἐχθρική ἐπιφύλαξι ποὺ ἐξ ἀρχῆς ἐκρατοῦσε ὁ κύκλος τοῦ Πολυλᾶ ἀπέναντι τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁ δεύτερος γράφει στὴ γυναῖκα του τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Μνημοσύνων»⁽¹⁾, γίνεται φανερὴ στὰ εἰρωνικά ἐπιγράμματα τοῦ Κώδωνα γιὰ τὴν «Ῥδὴ στὸν Πατριάρχη».

Β'

Ὅποιος ὅμως, καθὼς ἐγὼ τώρα, γράφει ἀναμνήσεις καὶ ὄχι ἱστορικὸ μελέτημα πρέπει νὰ περιορίζεται σὲ ὅ,τι εἶδε ἢ ἄκουσε ὁ ἴδιος.

Γι' αὐτὸ ἀρχίζω μὲ τὴν βουλευτικὴ ἐκλογὴ τοῦ 1885 ποὺ καὶ αὐτὴ θυμοῦμαι μᾶλλον σὰν ὄνειρο. Σὲ αὐτὴν ὁ Πολυλᾶς δὲν ἦταν ὑποψήφιος ἀλλ' εἶχε σχηματίσει τὸν συνδυασμὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τὸν Τρικουπικὸ ἀποτελοῦσαν οἱ Γ. Θεοτόκης, Ν. Βασιλάκης καὶ Γ. Μαυρογιάννης. Ἀλλὰ καίτοι παντοῦ ἄλλοῦ ἐνίκησαν οἱ Δεληγιαννικοί, στὴν ἐπαρχία Κερκύρας μόλις κατώρθωσαν νὰ βγάλουν τὸν ἱατρὸ Ἰωάννη Τόμπρο, ποὺ εἶχε ἄλλως τε πολλὰς προσωπικὰς συμπάθειες. Εἶχαν νομίσει μιὰ στιγμὴ ὅτι θὰ ἔβγαζαν καὶ ἄλλον ὑποψήφιο μᾶλλον «λαϊκό», τὸν δικολάβο Γορίλα, ἀλλ' ὁ πρόωρος ἐορτασμὸς τῆς νίκης κατέληξε σὲ κωμικο-τραγικὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ ὁποῖα ἔπαθε ὄχι μόνον ἡ βελιάδα τοῦ ὑποψηφίου ἀλλὰ καὶ τὸ γόητρο τοῦ κόμματος.

βλιοθήκη τῆς Κερκύρας, εἶχα δὲ ἐξακριβώσει ὅτι ἔλειπαν πολλὰ φύλλα. Ἴσως σφύζονται πληρέστερες σὲ κανένα σπίτι. Ἀξίζει τὸ πρᾶγμα νὰ ἐξετασθῇ.

(¹) Δηλαδή τὴν 25 Μαΐου 1857· βλ. *Βίον καὶ ἔργα* ὑπὸ Ι. Α. Βαλαωρίτου (Τόμ. Α', σελ. 32).

Ἐν γένει, δοθέντος τοῦ ἀντιπρικουπικοῦ ρεύματος, ἡ ἀπογοήτευσις γιὰ τὸν Πολυλᾶ θὰ ὑπῆρξε σκληρή, σκληρότερη ἀκόμη διότι ὁ Γ. Θεοτόκης πὺν εἶχε στὲς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1883 κατατροπώσει τὸν ὑποψήφιό του Ἀνδρέα Παπαδάτο, ἦλθε τώρα πρῶτος. Καὶ ἔτσι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πολυλᾶ ἀποκτοῦσαν ἐπίσημο ἀρχηγὸ μὲ ρητορικὰ χαρίσματα καὶ μὲ ρίζες στὸν τόπο πὺν δὲν εἶχε ὁ Σπῦρος Βαλαωρίτης, γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῆς «Λάτας».

Ἐν τούτοις ἡ ταχύτατη ἀνάδειξις τοῦ Θεοτόκη, πὺν ἓνα χρόνο ἀργότερα ἐγίνετο, μπορεῖ κανεῖς νὰ πῇ, ὁ πρῶτος Κερκυραῖος ⁽¹⁾ ὑπουργός, ἐφάνηκε μιὰ στιγμὴ ὅτι θὰ ἐβελτίωνε τὴ θέσι τοῦ Πολυλᾶ. Οἱ ἀδελφοὶ Βασιλάκη ἔφυγαν ἀπὸ τὸν Τρικούπη καὶ τὸ 1887 ἐσχηματίσθη ἓνας ἰσχυρὸς ἀντιπρικουπικὸς συνδυασμὸς εἰς τὸν ὁποῖον δὲν συμμετεῖχε ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἠγεῖτο, ὅπως δείχνουν καὶ αἱ γελοιογραφίαι τῆς ἐποχῆς ⁽²⁾, ὁ Ἰάκωβος Πολυλᾶς. Στὲς ἐκλογὲς τῆς 4 Ἰανουαρίου 1887 ὁ Θεοτόκης ἐβγῆκε πρῶτος, ἀλλὰ δὲν ἔβγαλε καὶ αὐτὸν ὡς ἐκ θαύματος, παρὰ ἓνα τῶν συνυποψηφίων του ⁽³⁾, ἐνῶ ἐξελέγοντο ἔξη Πολυλαδικοὶ ⁽⁴⁾ καὶ ὁ Κωνσταντᾶς. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ θριάμβου τοῦ Τρι-

⁽¹⁾ Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Βράϊλας καὶ ὁ Γεννατᾶς εἶχαν διευθύνει τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ὑπῆρξαν προσωρινοὶ καὶ σχεδὸν ὑπηρεσιακοὶ ὑπουργοί.

⁽²⁾ Βλ. στὸ «Ἄστν» τῶν Ἀθηνῶν τῆς 29 Δεκεμβρίου 1886 μία θαυμασία ὁλοσέλιδη γελοιογραφία, μὲ τίτλον «Κερκυραϊκά». Δὲν ἔχει ὑπογραφή ἀλλὰ εἶναι ἔργον τοῦ Τωνὶν Πιέρρη, γνωστοῦ Κερκυραϊκοῦ τύπου τῆς περασμένης γενεᾶς.

⁽³⁾ Τὸν ἱατρὸ Παδοβᾶ πὺν ἐξετόπισε τὸν δικηγόρο Ἀθανάσιο Παραμυθιώτη ἀπὸ τὴν τελευταία θέσι μὲ λίγους ψήφους ἑνὸς μακρυνοῦ δήμου.

⁽⁴⁾ Οἱ ἀδελφοὶ Βασιλάκη καὶ οἱ Α. Καποδίστριας, Ε. Τσαρλαμπᾶς, Κ. Ἀλαμᾶνὸς καὶ Θ. Προβατᾶς.

κούπη στήν λοιπήν Ἑλλάδα τὸ πρᾶγμα ἔκαμε πολλὴν ἐντύπωσι, ὁ Πολυλᾶς ἐθεωρήθη ὡς μέγας ἐκλογεὺς·, Kurfürst, ὅπως θὰ ἔλεγαν στήν παλιὰ Γερμανία. Ἀλλ' ἡ νίκη ἀπεδείχθηκε «Καδμεία». Ὅταν τὸ 1889 ἐξενώθηκε μία ἔδρα μὲ τὸ θάνατο τοῦ Παδοβᾶ, ὁ Πολυλᾶς ἐπέμεινε τὸ κόμμα νὰ δείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνη πρὸς ὧφειλε εἰς τὸν Γεράσιμο Σέρβο καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικίαν πρὸς τοῦ εἶχε γίνει στὲς ἐκλογὰς τοῦ 1887⁽¹⁾ ὑποβάλλοντάς τὴν ὑποψηφιότητά του· ἐπέμεινε δὲ τόσο πολὺ ὥστε κατίσχυσε ἡ γνώμη του. Ἀλλ' ἡ ἰδέαν νὰ τεθῇ σὲ ἀναπληρωματικὴ ἐκλογὴ ἡ ὑποψηφιότης ἑνὸς Λευκαδίου ἦτο ἐκλογικῶς ἄστοχη καὶ ἡ θριαμβευτικὴ ἐπιτυχία τοῦ Κερκυραίου Γουλιέλμου Σκάρπα τὴ στιγμὴ πρὸς ὅλες αἱ ἄλλες ἀναπληρωματικὲς ἐκλογὰς ἐστρέφοντο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἔλαβε τὴ σπουδαία συνέπεια, ὅτι ὁ Λεληγιαίνης ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνην στὸ Πολυλᾶ καὶ, μέσον τοῦ ἐπισκεφθέντος τὴν Κέρκυρα Κ. Καραπάνου, ἐπέφερε συνεννόησιν μεταξὺ τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ τῶν τέως Πολυλαδικῶν βουλευτῶν (Καποδίστρια, Βασιλάκη, Ἀλαμάνου, καὶ Τσαρλαμπᾶ).

Στὲς ἐκλογὰς τῆς 14 Ὀκτ. 1890 ὁ Πολυλᾶς ἐτραβήχθηκε στὴ σκηνὴν τοῦ ὅπως ὁ Ἀχιλλέας στήν Ἰλιάδα. Ὁ-

(1) Στὰ 1887 εἶχον συμβῇ τὰ ἑξῆς: Ἡ νῆσος Κέρκυρα εἶχε ἐκλέξῃ τρεῖς βουλευτὰς Πολυλαδικούς: τοὺς δύο Βασιλάκιδες καὶ τὸν Καποδίστρια, τρεῖς Θεοτοκικούς, δηλαδὴ τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, τὸν Παδοβᾶ καὶ τὸν Σκάρπα, καὶ τέλος τὸν Κωνσταντᾶ μὲ τοὺς δύο συνυποψηφίους του Ἀγάθο καὶ Γορίλα. Ἀλλ' ἦλθεν ἡ Ἀγία Μαύρα καὶ ἔδωκε θρίαμβο στοὺς Ρηγαίους. Ὁ Κωνσταντᾶς ἐσώθηκε, διότι εἶχε συνεννοηθῇ μὲ τὸν Τσαρλαμπᾶ καὶ ἔλαβε ψήφους σὲ κάτι ἐξοχικὰ τμήματα τῆς Λευκάδος, εἰς ἀντάλλαγμα ὁ Τσαρλαμπᾶς ἐξησφάλισε ἀρκετοὺς ψήφους στὸ Ὄρος. Καὶ ἔτσι ὁ Γεράσιμος Σέρβος, ἄνθρωπος διακεκριμένος, πρῶτον ὑπουργός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχρεωστεῖτο κυρίως ἡ νίκη τῆς Λευκάδος ἔμεινε «ἔξω τοῦ νυμφῶνος».

λίγο ἀργότερα ἦλθε σὲ φανερὴ ρήξι μὲ τὸ Δεληγιάννη γιὰ τὸ λόγο (ἄλλοι λένε γιὰ τὴ πρόφασιν) ὅτι κάποιος πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος γράφοντας γιὰ τὰς ἀντισημητικὰς ταραχὰς τοῦ 1891 εἶχε θίξει τὸν Κερκυραϊκὸ λαόν, καὶ στὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1891 ὑπεστήριξε τὸν Μίκιο Θεοτόκη. Τότε μάλιστα νομίζω ὅτι ἔβγαλε τὸν τελευταῖο του πολιτικὸν λόγον. Πάντως τότε ἐγκατέλειπε τὸ καφενεῖο τοῦ Παναγῆ, διὰ τὸς δεκαετηρίδες ἔδρα τῶν Ρηγαίων, δι' ἐκεῖνο τῆς Εὐρώπης. Τὸ γεγονὸς εὐχαρίστησε πολὺ τὸ σπῖτι τοῦ Τρικούπη· θυμοῦμαι ὅτι τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1892 ὅταν μ' ἐπῆρε ὁ θεῖος μου Ροΐδης ἐκεῖ ἓνα βράδυ ἡ κ. Σοφία μου εἶπε ὅτι μὲ πολλὴ χαρὰ εἶχε δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ «παλαιοῦ της φίλου» Πολυᾶ⁽¹⁾. Ἀλλὰ στὴν Κέρκυρα οἱ Θεοτοκικοὶ δὲν τὸν ἐχρειάζοντο, καὶ ὁ Πολυᾶς μὴ ἔχοντας πλέον θέσιν οὔτε στὸ ἓνα οὔτε στὸ ἄλλο κόμμα δὲν ἔπαιζε πλέον κανένα ρόλον στὰς ἐκλογὰς, πού ἔγιναν στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του (βουλευτικὰς 1892 καὶ 1895, δημοτικὰς τοῦ 1895). Τοῦτο ἂν καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντᾶ εἶχε διευκολύνει τὴν συμφιλίωσιν του μὲ τοὺς παληοὺς του φίλους.

Ἀπὸ τὸ 1892 καὶ ἔμπρὸς ὁ κύκλος του, μὲ βάσιν τὸν Καλοσγοῦρον, τὸν Μαβίλη καὶ τὸν Κεφαλληνόν, εἶχε καταντήσῃ καθαρὰ φιλογολικός. Ἄν καὶ δὲ οἱ φιλογολικοὶ του μαθηταὶ τὸν ἀκολουθοῦσαν καὶ στὰς πολιτικὰς του ἰδέας καὶ ἂν καὶ εἶχε κρατήσῃ μερικοὺς ἄλλους φανατικοὺς ὁπαδούς, ἀμφιβάλλω ἂν στὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1895 (ἐποχὴ φοιτητικῶν διακοπῶν πού τὸν ἔβλεπα καθημερινῶς) προσέθεσε στὴ πλειονοψηφία 350 ψήφων πού ἔλαβε ὁ Ἀγγελος Ψωρούλας 50 ἢ 100 ψήφους.

(1) Μὲ πολὺ τρόπο μ' ἐρώτησε μάλιστα, ἂν εἶχε ἐντελῶς χάσει τὴν ἐπιρροήν του.

Γ'

Πῶς ἔσβυσε τέτοια ἐπιρροή;

Ἐν μέρει ἔνεκα τῶν περιστάσεων ἐν μέρει ἀπὸ λαΐου τοῦ Πολυλᾶ.

Αἱ περιστάσεις: α') Ἀπὸ τὸ 1886 ἔλειπεν ὀριστικῶς ὁ χωρισμὸς τοῦ νησιοῦ μας εἰς τρεῖς ἐπαρχίες Ὅρους, Μέσης καὶ Κερκύρας, ὁ δὲ Πολυλᾶς εἶχε καλλιεργήσει ἐκλογικῶς μόνο τὴν τελευταία. β') Ἐπῆλθε οἰκονομικὴ κρίσις στὸν τόπο καὶ γιὰ πρώτη φορὰ ἤρχισαν οἱ Κερκυραῖοι ν' ἀτενίζουν στὸ προϋπολογισμό(¹) ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, τὰ ἄρθρα τοῦ Ρήγα, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν «μυριοσπόρων» (δηλαδὴ τῶν Καθολικῶν καὶ Ἑβραίων) [δὲν ἀρκοῦσαν πλέον νὰ ἡλεκτρίσουν τὰ πλήθη· τὸ χειρότερο ἦταν ποὺ ἀπὸ τὴ κρίσις ἔπαθαν κυρίως τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ ἡπειρωτικὰ σπίτια, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσαν μία ἀπὸ τὰς κυριώτερες βάσεις καὶ ἦσαν οἱ χρηματοδότες τοῦ Πολυλαδικοῦ κόμματος(²). γ') Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Πολυλᾶ ἀπὸ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1879 εἶχαν εὑρεῖ ἓναν πραγματικὸν ἀρχηγὸ στὸ πρόσωπο τοῦ Γ. Θεοτόκη, καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς ἔγινε ὑπουργὸς καὶ ἄρχισε νὰ κάμνῃ μεγάλα ἔργα καὶ νὰ δίδῃ θέσεις.

Ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Πολυλᾶς θὰ εἶχε μείνει τοῦλάχιστον ὁ ἀρχηγὸς ἑνὸς τῶν δύο μεγάλων Κερκυραϊκῶν κομμάτων, ἂν τὰ μεγάλα του πολιτικὰ χαρίσματα καὶ τὰς μεγάλας του ἰδιωτικὰς ἀρετὰς δὲν ἐξουδετέρωναν μερικὰ ἐλαττώματα καὶ ἰδίως τὰ προσωπικά του πάθη. Αὐτὰ τὸν ἔ-

(¹) Τὴν ἐπίδρασι τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς κρίσεως ἀνεύρηκε πολὺ ὀρθὰ ὁ κ. Σπῦρος Μελάς· σιὴν εἰκόνα τῆς Κερκύρας ποὺ δίδει στὰ μυθιστορήματά του ὁ ἀείμνηστος φίλος Ντίνος Θεοτόκης.

(²) Γι' αὐτὸ οἱ ὀπαδοὶ τῆς Λάτας τὰ εἶχαν μὲ τοὺς «κατσούτσηδες» καὶ ὁ «Καθρέπτης» ἔγραφε: La politica non và con il caviaro.

βλαψαν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐγράφετο ὁ «Κώδων», τὰ ρεξιλεύματα καὶ αἱ προσωπικὲς ἐπιθέσεις ἐτρομοκράτησαν ἴσως πολλούς, ἀλλ' ἔκαμαν πολλοὺς ἄλλους νὰ γίνουν φανατικοὶ καὶ παντοτινοὶ τοῦ ἐχθροῦ, γενικῶς δὲ δυσαραστοῦσαν τὰ μετριοπαθῆ στοιχεῖα εἰς τὰ ὁποῖα δικαίως δὲν ἄρεζεν ὁ κοινωνικὸς διχασμὸς ποὺ εἶχαν προκαλέσει. Τὸν ἔβλαψε δ' ὅμως εἰδικῶς τὸ πάθος τοῦ κατὰ τοῦ Σπυρίδωνος Βαλαωρίτη καὶ κατὰ τοῦ Πολυχρόνη Κωνσταντᾶ.

Ὁ Σπῦρος Βαλαωρίτης (ἐξάδελφος τοῦ Ἀριστοτέλη) ἦταν, ἂν καὶ Λευκάδιος, κατ' οὐσίαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ κόμματος. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ τὸν κατηγοροῦσαν ὡς πρῶην «καταχθόνιον», δηλαδὴ ἐχθρὸν τῆς Ἑνώσεως, ὡς αὐλικὸν (ἦτο πολὺ φίλος τοῦ Γεωργίου εἰς ὃν μάλιστα ἐλέγετο ὅτι εἶχε κάμει μεγάλο δάνειο ὅταν ὁ μακαρίτης βασιλεὺς ἐπῆγε στήν Ρωσία νὰ πανδρευθῇ) καὶ ὡς ὁπαδὸν τοῦ Βούλγαρη, στηλίτη, ὅπως ἔλεγαν τότε, φανλοκράτη, ὅπως θὰ ἐλέγαμε τώρα. Ὁ Τρικούπης τῆς ἐποχῆς τοῦ «Τίς πταίει» καὶ τοῦ «Πέμπτου κόμματος» υἱοθετοῦσε αὐτὲς τὲς κατηγορίες καὶ ὅταν ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ πρωθυπουργὸς ἔπαυσε τηλεγραφικῶς τὸν Βαλαωρίτη, τότε πρέσβυ στὴ Λόνδρα. Ἐπειτα ὅμως συνεβιβάσθηκε μὲ αὐτὸν καὶ τὸ 1881 τὸν ἔκαμε πρόεδρο τῆς Βουλῆς. Ἡ ἐκλογὴ ἦταν ἐκδήλωσις γενικωτέρας πολιτικῆς ζυμώσεως, τῆς ἀπορροφήσεως ὅλου τοῦ κόμματος τοῦ Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πεθάνει, ⁽¹⁾ ἀπὸ τὸ Τρικουπικὸν κόμμα. Δὲν ἐστρεφόντανε λοιπὸν κατὰ τοῦ Πολυλᾶ, εἰς τὸν ὁποῖον μάλιστα ὁ Τρικούπης ἔγραψε δεκάσελιδη ἐπιστολὴν ⁽²⁾ γιὰ νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τὰ πράγματα.

(1) Ἀπόδειξις ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ μπέη τῆς Ὑδρας ἔγινε τότε ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν.

(2) Κατὰ πληροφωρίαν τοῦ Μαβίλη ἡ ἐπιστολὴ ἐσφύζετο ἕως τὸν θάνατον τοῦ Πολυλᾶ. Ἄν σώζεται ἀκόμη, ὅπως ἐλπίζω, θὰ ἔ-

Ἄλλ' ὁ Πολυλᾶς ἐθεώρησε ὅτι αἱ πολιτικὲς ἀρχαὲς τοῦ πέμπτου κόμματος ἀπέκλειαν τέτοιους συμβιβασμοὺς καὶ ἀπεχώρησε. Ἄν τὸ πάθος δὲν τὸν ἐτύφλωνε θὰ ἔβλεπε ὅτι αἱ ἠθικὲς πολιτικὲς ἀρχαὲς ποὺ ἐπρέσβευε, ἐξυπηρετοῦντο ἀκόμη ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ κόμμα στὸ ὁποῖον κατέφυγε καὶ ποὺ εἶχε ὡς σύμβολο ἐπίσημο τῇ συναλλαγῇ. Θὰ ἔβλεπεν ἐξ ἄλλου ὅτι ἂν ὁ Τρικούπης τοῦ 1881 δὲν ἦτανε ὁ Τρικούπης τοῦ 1875, ἔμενε πάντοτε, ἰδίως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κουμουνδούρου, ὁ μόνος μας μέγας πολιτικός. Θὰ ἔβλεπε τέλος, ὅτι ἓνα σπουδαῖο μέρος τῶν Κερκυραίων ὁπαδῶν του τόσο ἐπίστευαν στὸν Τρικούπη ὥστε θὰ ἐπροτιμοῦσαν νὰ θυσιάσουν τὸν τοπικὸ παρὰ τὸν ἐθνικὸν τοὺς ἀρχηγό. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐλογάριασε καὶ ἔτσι ἔχασε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ πολλοὺς Κερκυραίους φίλους μετὰξὺ τῶν ὁποίων τοὺς ἀδελφοὺς Βασιλάκη ποὺ εἶχαν τότε μεγάλη ἐπιρροὴ τόσο στὴν Πόλι ὅσο καὶ στὴ Μέση.

Σὲ ἀνάλογα λάθη τὸν ἔφερε τὸ πάθος του κατὰ τοῦ Θεοτόκη καὶ τοῦ Κωνσταντᾶ. Ὄταν ὁ Θεοτόκης ἔγινε ὄχι μόνον ὑπουργὸς ἀλλὰ καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ὑπαρχηγοὺς τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος, καὶ ὁ στραβὸς ἔβλεπε ὅτι διηρημένη ἀντιπολίτευσις δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ. Ἐπίσης κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ παραγνώρισῃ τὴν τρομερὴ ἐπιρροὴ ποὺ ὁ Κωνσταντᾶς ἐξασκοῦσε στὰ χωριά, ἰδίως στὸ Ὅρος. Ἐπρεπε λοιπὸν ἢ μὲ σύντονη ἐργασία ν' ἀποσπάσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν Κωνσταντᾶ τοὺς ἀντιθεοτοκικοὺς χωρικοὺς ἢ νὰ συνδυασθῇ μὲ αὐτόν.

Ἴσως ὁ Πολυλᾶς θὰ εἶχε κατορθώσῃ μὲ τὴ μεγάλη του ἀξία γὰρ διεξαγάγῃ τέτοιο διμέτωπο ἀγώνα, ἂν κατήρχετο ὁ ἴδιος στὲς ἐκλογάς, ἂν ἐπήγαινε στὴ Βουλὴ καὶ ἂν ἐκεῖ

πρεπε νὰ δοθῇ στὴν δημοσιότητα. Δὲν ὑπάρχει περιοδικὸ ἢ φύλλο ποὺ δὲν θὰ ἦτο πρόθυμο νὰ τὴν δημοσιεύσῃ.

ἐπεβάλλετο σὲ τρόπο ὥστε ὁ Δεληγιάννης νὰ θυσιάσῃ τὸν Κωνσταντᾶ. Ἀλλὰ ὁ Πολυλᾶς, ἴσως διὰ οἰκονομικοὺς λόγους ⁽¹⁾, ἴσως διότι ἐπροτιμοῦσε νὰ βγάξῃ χρησμοὺς στοῦ Παναγῇ παρὰ νὰ παλαίῃ σὲ Βουλές, ἴσως διότι ἄνθρωπος τοῦ σπουδαστηρίου καὶ τῆς πέννας δὲν εἶχε κλίσι στὴ διοίκησι, ἴσως διότι ἔβλεπε ὅτι τὸ πρόσωπό του ἐγεννοῦσε ἀντίδρασι, ⁽²⁾ ἢ ἀκόμα δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους μαζί, ἀρκετὰ γλήγορα ἤρχισε νὰ πολιτεύεται μὲ τρόπο πρωτότυπο: Ὑπεδείκνυε ὑποψηφίους δημάρχους ἢ βουλευτὲς ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἐξετίθετο, ἐπειδὴ δὲ ἦταν αὐταρχικὸς οἱ ὑποψήφιοί του ἦσαν πρόσωπα σεβαστὰ καὶ ἀξιόλογα ἀλλὰ χωρὶς πρωτοβουλία. Τ' ἀποτελέσματα ἦσαν πολιτικῶς ὀλέθρια. Σὲ δημοτικὰς ἐκλογὰς οἱ Κερκυραῖοι μποροῦσαν νὰ διστάσουν μεταξὺ δύο προσωποποιήτων ὅπως ὁ Πολυλᾶς καὶ ὁ Θεοτόκης, ἀλλὰ δὲν ἐδίσταζαν μεταξὺ Θεοτόκη καὶ Παπαδάτου, ὅσον συμπαθὴς καὶ ἐντιμὸς καὶ ἂν ἦταν ὁ δεύτερος. Ἐπίσης στὴ Βουλὴ καὶ ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ καθένας μὲ τὴ δική του μέθοδο, ἔκαναν φιγούρα καὶ ἐξασκοῦσαν ἐπιρροή, ἐνῶ, ὅπως μοῦ εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Δεληγιάννης, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἑξὶ βουλευτὲς ποῦ τοῦ ἔστειλε ὁ Πολυλᾶς τὸ 1887 δὲν ἐλάμβανε ποτὲ τὸ λόγο, καὶ τοῦτο σὲ ἐποχὴ ὅπου ἡ ὀλιγαριθμὴ σχετικῶς ἀντιπολίτευσις εἶχε ἀνάγκη νὰ δίδῃ καθημερινὰς μάχας μὲ τὸν μεσουρανοῦντα τότε Τρικούπη.

Τὸ χειρότερο ὅμως λάθος ποῦ ἔκαμε ὁ Πολυλᾶς ἦταν ὅτι «ἀπέσχε» στὰς ἐκλογὰς τοῦ 1890. Ἦ ἐπρεπε νὰ πολέμησῃ καὶ τὸν Θεοτόκη καὶ τὸν Κωνσταντᾶ, ὅπως ἔκαμε τὸ

(1) Τῇ δικαιολογίᾳ ὅτι ἤθελε νὰ κρατήσῃ τὴν οἰκονομική του ἀνεξαρτησία ἐδίδεν στὸ Καλοσγοῦρο, ποῦ μοῦ τὴν ἐπανελάβε πολλές φορές.

(2) Ἦκουσα ὅτι τὸν καιρὸ ποῦ ἔβγαζε ἀκόμη κάλπη ἔπερνε λιγώτερους ψήφους ἀπὸ τοὺς συνυποψηφίους του.

1887, ἢ νὰ συνδυασθῇ μ' ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο. "Ἐνα κόμμα δὲν μπορεῖ νὰ ζήσῃ παρ' ὅταν συνεχῶς ἀγωνίζεται, ὅταν παρουσιάζεται σ' ὅλες τὲς ἐκλογές. "Ὅταν ἀπέχη, τὴ θέσι του πέρνουν ἄλλοι καὶ τὸ κόμμα ἐξατμίζεται." Ἐτσι στὴν Κέρκυρα ἐξατμίσθησαν μετὰ τὸ κόμμα τοῦ Πολυλᾶ καὶ τὸ κόμμα τῶν ἀδελφῶν Βασιλάκη καὶ μερικὲς ἄλλες μικρότερες μὲν ἀλλὰ ὁπωσδήποτε σημαντικὲς ἐπιρροές.

Τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ πολιτικοῦ σβυσίματος τοῦ Πολυλᾶ γράφω μὲ εἰλικρίνεια· μεγάλη ἀλλὰ καὶ μεγάλη λύπη. "Ὁ Πολυλᾶς εἶχε ἐλαττώματα ἀλλ' ἦτο προσωπικότης. Μὲ αὐτὸν οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες ἦσαν ἐμπαθεῖς ἀλλὰ δὲν ἦσαν ταπεινοί. Κυρίως μὲ αὐτὸν ἔλειπε ἡ μεγάλη πληγὴ τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς: τὸ ρουσφέτι. Χάρες δὲν ἔκανε σὲ κανένα καὶ ἀρνήθηκε θέσεις καὶ σὲ στενοὺς του συγγενεῖς. "Ἄν εἶχε ἐξακολουθήσει ὁ Θεοτόκης νὰ ἔχῃ ἀπέναντί του τὸν ἄνδρα ὃν πάντοτε ἐπολέμησε ἀλλ' ὃν πάντοτε ἐσεβάσθη ⁽¹⁾, δὲν θὰ εἶχε ἀναγκασθῇ καὶ αὐτὸς νὰ προστρέξῃ σὲ μεθόδους ποὺ ἦταν ἀρετὰ ἔξυπνος γιὰ νὰ βλέπῃ τὰ οἰκτρά του ἀποτελέσματα. Θὰ ἐξακολουθοῦσε τοῦναντίον τὴν πολιτικὴν ποὺ ἐφήρμοσε στὴν πρώτη του μακρὰ ὑπουργεῖα (1886 - 1890) ὅταν ἔκαμε μὲν ὅπως καὶ ἔπειτα δρόμους καὶ ἄλλα ἔργα, καὶ πολλοὺς Κερκυραίους ὑπεστήριξε, ἀλλ' ὅταν δὲν ἐπέτρεπε εἰς τοὺς τοπικοὺς του ἀντιπροσώπους νὰ ἐπεμβαίνουν οὔτε στὴν ἐκπαίδευσιν, οὔτε στὴ δικαιοσύνη. "Ἄν εἶχε λοιπὸν δράσει ὅπως ἤμποροῦσε νὰ δράσῃ πολιτικῶς ὁ Πολυλᾶς, θὰ εἶχε καὶ θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς προαγάγει ἡθικῶς τὴν Κέρκυρα.

Δὲν ἔχω καὶ τὴν παρηγορίαν ὅτι ἡ πρόωρός του πο-

(1) "Ὅπως ἔλεγε στὸ λόγο ποὺ ἐξεφώνησε λίγες μέρες πρὸ τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1890.

λιτική ἔκλειψις ὠφέλησε τὴ φιλολογία. Οἱ κυριώτεροί του τίτλοι στὴ δόξα εἶναι τὰ πρωτότυπά του ἔργα (διηγήματα, σοννέτα, κριτικὲς μελέτες) καὶ ἡ μόρφωσις φιλολογικῆς σχολῆς. Τὰ πρῶτα τὰ ἔγραψε τὲς λίγες βδομάδες πρὶν περνοῦσε στὴν ἐξοχὴ καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεῦν κανεὶς ὅτι ἐπειδὴ ἦταν βουλευτὴς δὲν θὰ ἐκύτταζε τὰ κτήματά του. Τὴ φιλολογικὴ του σχολὴ εἶχε εὔρει τὸν καιρὸ νὰ τὴν μορφώσῃ στοὺς χρόνους πρὶν ἢν ἦν ἀπορροφημένος ἀπὸ τοὺς σφοδρότερους πολιτικοὺς ἀγῶνες. Ἄν εἶχε ἐξακολουθήσει νὰ ἐκλέγεται βουλευτὴς καὶ νὰ ἔρχεται σὺν Ἀθήνας, θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶχε εὐρύνει τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν του καὶ μὲ τὸ κῦρος πρὶν εἶχε στὴ Βουλὴ, μὲ τὴν ἐντύπωσιν πρὶν ἔδιδε ὅτι «ἦτο ἄξιος κύκλου πολὺ πλατυτέρου»⁽¹⁾ θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶχε προσφέρει στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ 1880 καὶ τὸ 1890 τὴν ὑπηρεσίαν πρὶν τῆς προσέφερε τὸ 1910 ὁ Λ.Μαβίλης ὅταν μὲ λίγες λέξεις ἔπεισε τὸν διανοούμενον ἑλληνισμόν, ὅτι δὲν ὑπάρχουν χυδαῖαι γλῶσσαι ἀλλὰ μόνον χυδαῖοι ἄνθρωποι.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν τελικὴν του ἀποτυχίαν ὅσοι ἐγνώρισαν τὸν Πολυλᾶ πάντα θὰ τιμοῦν τὴν μνήμην του, διὰ πολλοὺς λόγους ἀλλὰ κυρίως διότι πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας πολιτικοὺς συνώψισε τὸ πρόγραμμά του σὲ τρεῖς λέξεις: *Πατρίδα, ἡθικὴ διοικήσεις, δημοτικὴ γλῶσσα*.

Υ.Γ. Ὅπως στὴν Ἀγγλίαν οἱ συντηρητικοὶ εἶνε γνωστοὶ ὡς *tories* καὶ οἱ φιλελεύθεροι ὡς *whigs*, ἔτσι καὶ στὴν Κέρκυρα οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Πολυλᾶ ἐλέγονταν *Ρηγαῖοι*, ἐνῶ τὸ ἀντιπολυλαδικὸν κόμμα πρὶν εἶχε γιὰ ἀρχηγὸν τὸ Σπύρο Βαλαωρίτη καὶ γιὰ τοπικὸν ὑπαρχηγὸν τὸν Θανάση Παραμυθιώτη ἐλεγόντανε κόμμα τῆς *Λάτας*. Τὸ πρῶτον ὄνομα ἐξη-

(1) Αὐτὸ «ἔλεγε συνεχῶς ὁ Κουμουνοῦρος περὶ αὐτοῦ» (Κ. Παλαμᾶς, «Πρῶτα κριτικά» σελ. 87.)

γεῖται εὐκόλα: τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ κόμματος εἶχε τίτλο «Ρήγας ὁ Φερραῖος» ὅπως, νομίζω, καὶ ὁ πολιτικός του σύλλογος.

Τὴν μυστηριώδη ἔννοια τῆς λάτας μοῦ ἐξήγησε ὁ διαπρεπὴς πολιτευτὴς Κερκύρας, Νικόλαος Μαρκέττης: Στὲς ἐκλογὲς τοῦ 1872 νικῆθηκε τὸ ἀντιπολυλαδικὸ κόμμα. Ἐνθουσιασμένοι οἱ Πολυλαδικοὶ γιὰ τὴν νίκη τοὺς ἐπείραζαν τοὺς ἀντίθετους καὶ τοὺς φώναζαν, πὼς ἐπῆραν τὴν λάτα», δηλ. τὸν τενεκέ. Στὲς ἐκλογὲς τοῦ 1873 πεισισμένος γι' αὐτὸ τὸ πείραγμα ὁ Παραμυθιώτης εἶπε: «ἀφοῦ μᾶς λένε λάτα ἃς εἴμεθα τὸ κόμμα τῆς λάτας». Καὶ ἐπῆραν αὐτὸ τὸ σύμβολο. Καὶ τέτοιος ἦταν ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πὺν καὶ οἱ κυρίως τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ κόμματος φοροῦσαν ἐπιδεικτικὰ σὲ σχῆμα φύλλου ἢ ἄστεριοῦ ἓνα κομμάτι τενεκέ.

Ὅταν ὁ Θεοτόκης ἔγινε δήμαρχος, καὶ κατ' οὐσίαν ἀρχηγὸς τῶν ἀντιπολυλαδικῶν, τὴν λάτα διεδέχθηκε τὸ verde (πυξάρι), ἀειθαλὲς θάμνος πὺν εἶχε γίνει τότε τῆς μόδας χάρις εἰς ἓνα κοινωνικὸ παιχνίδι.

Ὅσο διὰ τοὺς Πολυλαδικούς, εἶχαν κρατήσῃ ὡς σύμβολο τὴν ἐλῆὰ καὶ ἀφοῦ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὸ Χαοῖλαο Τρικούπη. Δι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα ὅταν ἤρχετο στὲς κερκيراϊκὲς ἐκλογὲς κανένας ἀθηναῖος Δεληγιαννικὸς ἐσύγχιζε πάντοτε τοὺς φίλους μὲ τοὺς ἐχθρούς.

ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΒΙΛΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

(Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὰ *Παναθήναια*, 15-31 Δεκεμβρίου 1912, τεύχος 293-294)

Α΄

Ὁ Λαυρέντιος Μαβίλης ἐγεννήθη τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1860 ἐν Ἰθάκῃ, ὅπου ὁ πατήρ του ἦτο δικαστής, ἀμφοτέροι ὅμως οἱ γονεῖς του ἦσαν γεννήματα καὶ θρέμματα τῆς Κερκύρας.

Ὡς γνωστὸν ἡ πατρικὴ του οἰκογένεια ἦτο ἰσπανικῆς καταγωγῆς. Ὁ πάππος του, τοῦ ὁποίου ἔφερε τὸ ὄνομα, Λαυρέντιος, ἦτο Ἰσπανὸς εὐπατρίδης, ἐπὶ μακρὸν ὑπηρετήσας ἐν τῇ πρεσβείᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς Ἰσπανὸς ἐπιτετραμμένος εἶχε μάλιστα ἀγοράσει τὴν ἔπαυλιν τοῦ Βουγιούκ-Δερὲ ὅπου εἰσέτι διαθερίζει ἡ ἰσπανικὴ πρεσβεία. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ λίαν γνωστοῦ καὶ προσφιλοῦς εἰς τοὺς Ἑλλήνας μαρκεσιῦ Πρὰ δὲ Ναντουγιέ. Ὁ διαπρεπὴς οὗτος διπλωμάτης ἐσυγγένευε πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαβίλη· ὅτε δὲ πρὸ τετραετίας διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῷ ἔγραψε προσκαλῶν αὐτὸν νὰ διέλθῃ τὰς διακοπὰς εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πάππου ἀγορασθὲν θέρετρον.

Ὁ Ἕλλην ποιητὴς οὐδέποτε ἐπεδείκνυνεν ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς οἰκογενείας του, ἔτρεφεν ὅμως φίλτρον πρὸς τὴν κοιτίδα της. Χωρὶς νὰ μεταβῇ εἰς Ἰσπανίαν εἶχε σπουδάσει ἐπιμελῶς τὴν ἰσπα-

νικὴν γλῶσσαν, τὸν ἤκουσα δὲ ὁμιλοῦντα αὐτὴν ἀπροσκόπτως⁽¹⁾.

Ὁ ἑξελληνισμὸς τῆς οἰκογενείας Μαβίλη ἐγένετο ὡς ἑξῆς. Ὁ Λαυρέντιος Μαβίλης, ὁ πάππος, ἐπανερχόμενος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰσπανίαν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τοιοῦτον ταξίδιον δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ γίνη ἀπ' εὐθείας, ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ Κερκύρας ὁπόθεν ἐσκόπει νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Ἰταλίαν καὶ Νεάπολιν. Κατὰ τὸν ὀλιγοήμερον ἐν Κερκύρᾳ σταθμὸν εἶδε κόρην τοῦ εὐγενοῦς κερκυραϊκοῦ οἴκου Πιέρρη, ἠρώσθη αὐτῆς καὶ ἐπιτυχὼν τὴν χεῖρά της ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων. Θανούσης δὲ μετ' οὐ πολὺ τῆς πρώτης του συζύγου, ἐνυμφεύθη ἄλλην Κερκυραίαν τοῦ ἐπίσης ἐπιφανοῦς οἴκου Λούσμανη, θείαν τοῦ ἐπὶ Προστασίας ἐπὶ εἰκοσαετίαν κατ' οὐσίαν πρωθυπουργοῦ⁽²⁾ κόμιτος Ἀντωνίου Λούσμανη ἐξ ἧς ἀπέκτησε καὶ τέκνα ἅτινα τὸν συνέδεσαν ὀριστικῶς πρὸς τὸν τόπον. Προκειμένου ὁ υἱὸς του νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δικαστικὸν στάδιον, ἐζήτησε νὰ πολιτογραφηθῇ Ἰόνιος. Ἡ πολιτογράφησις τότε ἐγένετο διὰ νόμου. Εὗρον δέ, διεξερχόμενος τὴν *Raccolta degli Atti del Parlamento*⁽³⁾, τὸν βραχὺν πίνακα τῶν ἀπὸ τοῦ 1819-1845 πολιτογραφηθεισῶν οἰκογενειῶν (βλ. παράρτημα Ε' τῆς Συλλογῆς). Παρὰ τὴν οἰκογένειαν Μαβίλη ἀναγράφεται ἐν αὐτῷ ἡ ἡπειρωτικὴ

(1) Ἐκτὸς τῆς ἰσπανικῆς ὠμίλει καὶ ἔγραφεν ἀπταιστως τὴν γερμανικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν.

(2) Τοιοῦτος ἦτο πράγματι ὁ «γενικὸς γραμματεὺς τῆς Γερουσίας», δηλαδὴ ὁ γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Οἱ ὑπουργοὶ ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκαλοῦντο *γερουσιασταὶ* ὅπως νῦν (δηλαδὴ τῷ 1912 Σ. τ. Ε.) ἐν Σάμῳ *βουλευταί*.

(3) Ἡ προκειμένη συλλογὴ τῶν Ἰονίων νόμων ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν Κερκύρᾳ τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν νομομαθῶν, ἐξ ὧν ὁ νεώτερος καὶ ἔκτοτε συχνάκις βουλευτὴς Λευκάδος, Εὐάγγελος Τσαρλαμπᾶς, ζῇ εἰσέτι.

οικογένεια Τοπάλη, ἥς γόνος, ὃ Ἀριστοτέλης, ἐπέπρωτο ν' ἀποθάνῃ καὶ οὗτος ἐν Δρίσκῳ ὡς ἀξιωματικὸς τῶν Γαριβαλδινῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν πατρικὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαβίλη. Πάππος του πρὸς μητρὸς ἦτο ὁ κόμης Καποδίστριας Σούφης, πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Κυβερνήτου, καὶ μάμμη του ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς τοῦ τέως πρωθυπουργοῦ Γεωργίου Θεοτόκη.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Λαυρέντιος ἐσυγγένευε στενῶς πρὸς τοὺς τρεῖς Κερκυραίους, οἵτινες κατὰ τὰ τελευταῖα 90 ἔτη ἥσκησαν τὰ μεγαλύτερα τῶν ἀξιωμάτων, τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Δούσμανη καὶ τοῦ Θεοτόκη. Ἄλλ' ὅπως καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐλάχιστα ἔσχον τὰ κοινά, οὕτω καὶ ὁ Μαβίλης, ἔξοχος καὶ αὐτὸς φύσις, ὑπῆρξε τελείως διάφορος καὶ τῶν τριῶν κυβερνησάντων τὴν πατρίδα των συγγενῶν του. Ἀναγράφω ὅθεν τὸ γεγονὸς τῆς συγγενείας, μᾶλλον περιεργείας χάριν. Οὐδὲν ἐπιχείρημα ἐξ αὐτοῦ θὰ ἠδύναντο ν' ἀντλήσωσιν οἱ ὁπαδοὶ τῶν ἀταβιστικῶν θεωριῶν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Μαβίλη, καίτοι κυρία καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν εἶχε φιλολογικὰς ἀξιώσεις. Ἐν τούτοις ἔσχεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν φιλολογικῶν θεωριῶν τοῦ υἱοῦ της μεγίστην ἐπιρροήν. Ἴδου δὲ πῶς: εἶχε διέλθει μέγα μέρος τῆς νεότητός της εἰς κτῆμα τῆς οἰκογενείας της, εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος ἐκείνης τοῦ Ρόπα, τὴν ὁποίαν διασχίζουν πάντες οἱ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς Ἑρμονες, τὴν ρωμαντικωτάτην ἀμμουδιάν, ὅπου κατὰ τὸν Bérard ἀπῆντησεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν Ναυσικᾶν. Ζῶσα δ' ἐν μέσῳ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἡ τότε δι' Καποδίστρια, ἔμαθε κατὰ βάθος τὴν πραγματικὴν δημοτικὴν, μὲ ὅλα τὰ τραγούδια καὶ τὰς παροιμίας της, ἠγάπησε τὸν ἀμύθητον πλοῦτον καὶ τὴν φυσικὴν εὐγένειαν τῆς γλώσσης καὶ μὲ τὴν ἀγάπην αὐτὴν ἐπότισε τὸν υἱόν της.

Τὴν ἀσυναίσθητον καὶ οὐχὶ ἐκ προθέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἴσως δραστικωτέραν, διδασκαλίαν συνεπλήρωσεν ἡ δογματικὴ κατήχησις τοῦ Ἰακώβου Πολυλᾶ.

Ὁ Πολυλᾶς ὑπῆρξεν ἐξέχουσα καὶ ἰδιόρρυθμος μορφή, ἣν πρέπει νὰ μελετήσῃ ἐπιμελῶς ὁ θέλων νὰ γράψῃ—ἐὰν εὐρεθῇ ποτε τοιοῦτος—τὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη. Ὑπενειθύμιζε τοῖς φιλοσόφους οἵτινες ἐτυράννησαν μερικῶν Ἑλληνίδων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Παρ' ὅλα του τὰ ἐλαττώματα—οἱ ἐχθροὶ του τῷ προσῆπτον τὴν βιαιότητα τῶν προσωπικῶν του ἀντιπαθειῶν⁽¹⁾, ὁμολογουμένως δ' ἦτο ἓν τισι στενὸς καὶ ἀποκρουστικὸς καὶ ἐν πολλοῖς ὑπὲρ τὸ δέον θεωρητικὸς—ὁ Πολυλᾶς εἶχε μόρφωσιν τόσον εὐρεῖαν καὶ τόσον βαθεῖαν, τοιαύτας ἠθικὰς ἀρετὰς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, καὶ τοσαύτην προσωπικὴν ἐπιβολήν, ὥστε κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῶν μέγροι φανατισμοῦ θερμαινομένων ὁπαδῶν του πλήρη παραδοχὴν τῶν βαθέως παρ' αὐτῷ ἐρριζωμένων φιλολογικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων.

Αἱ πεποιθήσεις αὗται ἦσαν ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἢ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἢ σαφὲς διάκρισις τῆς διοικήσεως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς, ἀπὸ φιλολογικῆς ἢ κατίσχυσις τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, τῆς δημοτι-

(¹) Λ.χ. ὅτι ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ Τρικούπη, οὗ ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων ὁπαδῶν, ἔνεκα τῆς ἀνόδου εἰς τὴν προεδρείαν τῆς Βουλῆς τοπικοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Σπυρίδωνος Βαλαωρίτου. Οἱ ὁπαδοὶ του ὁμῶς ἀπῆντων ὅτι ἡ ἀποχώρησις ὑπῆρξε ζήτημα ἀρχῆς, καὶ ὅτι ὁ Τρικούπης ἐμπιστευόμενος ἐν τῶν ὑπάτων ἀξιωματῶν εἰς πρῶν ὑπουργὸν τοῦ Βούλγαρη, ἐγκατέλιπε τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου κόμματος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν ὁ Μαβίλης ἐχαρακτήρισεν τὸν Πολυλᾶν «ἓνα τῶν πολιτευτῶν τῶν ὑποστηριζάντων τὸν πρῶτον Τρικούπην καὶ ἐγκαταλείψαντα αὐτὸν ὅταν μετέβαλε γνώμας».

κῆς οἶαν τὴν ἀντελαμβάνετο ἡ σχολὴ τοῦ Σολωμοῦ⁽¹⁾. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὸ τελευταῖον ἄρθρον, τὸ πρόγραμμα τοῦ Πολυλᾶ συνεταυτίζετο τελείως πρὸς τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο ὅπερ κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη ἐπόθησε τόσον ἐπιμόνως νὰ ἴδῃ ἐφαρμοζόμενον ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Πολυλᾶς, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, ἐφήρμοξε μέχρι κεραίας τὸ πρόγραμμά του, φθάσας μέχρι ρήξεως πρὸς τὸν μόνον αὐτοῦ ἀδελφὸν διότι ἐτόλμησε ν' ἀξιῶσθαι παρ' αὐτοῦ θέσιν⁽²⁾.

Οἱ δ' ἐκ τῆς εὐθαρσοῦς ταύτης εἰλικρινείας ἀποκτώμενοι φίλοι εἶνε μὲν ἴσως ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμὸν τῶν διὰ ρουσφετολογίας ἀγρευομένων, ἀλλὰ καθίστανται καὶ εὐσταθέστεροι καὶ φανατικώτεροι. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται πῶς ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερον Κερκυραῖοι ὁμνύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πολυλᾶ, ὅστις ἀπὸ δεκαεξαετίας ἀπέθανε καὶ ἀπὸ τριακονταετίας καὶ πλέον ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πίνακος τῶν βουλευτῶν.

Προσθετέον ὅτι αἱ περὶ γλώσσης θεωρίαι τοῦ Πολυλᾶ εἶτε διότι εὗρισκον ἔδαφος διανοητικῶς μᾶλλον προηγμένον καὶ λόγῳ ἱστορικῆς παραδόσεως μᾶλλον πρόσφορον, εἶτε διότι ὁ μαθητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ Σολωμοῦ γνωρίζων κατὰ βάθος τὴν δημοτικὴν ἀπέφευγε τοὺς τύπους ἢ τὰς λέξεις αἵτινες σκανδαλίζουν τὰ ὦτα ἢ τὸν ὀφθαλμόν⁽³⁾, εἶτε διότι ἡ διδασκαλία τοῦ Πολυλᾶ ἐπεξετείνετο εἰς τὰς ξένας

(1) Τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα εἶχε μετὰ θάνατον ἐκδώσει πρῶτος ὁ Πολυλᾶς.

(2) Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἤκουσα ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ Μαβίλη.

(3) Πολλάκις ὁ Μαβίλης μοι ἀνέφερεν ὡς ἄξιον μιμήσεως τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυλᾶ καὶ τοῦ Γεωργίου Καλοσγούρου, οἵτινες πρὶν δημοσιεύσωσιν ἔργον εἰς τὴν δημοτικὴν, τὸ ἀνεγίνωσκον εἰς ἀνθρώπους πάσης τάξεως ἵνα ἐξακριβώσωσιν ἐὰν οἱ τύποι καὶ αἱ λέξεις ἃς μετεχειρίζοντο συνῆδον πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ ἔθνους.

φιλολογίας καὶ εἰς ἄλλας ἀπόψεις τοῦ ἡμετέρου φιλολογικοῦ ζητήματος, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἀντὶ νὰ βλιάψη ἐνίσχυσε τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πολυλά.

Ὅντως ἡ διανοητικὴ μερὶς τῆς κερκυραϊκῆς κοινωνίας καὶ ἰδίᾳ ἡ νεολαία, ἀντιπροσωπευομένη τότε ὑπὸ ἀνδρῶν οἷοι οἱ ἀδελφοὶ Καλοσγοῦροι, ὁ Νικόλαος Κογεβίνας, ὁ Στυλιανὸς Χρυσομάλλης, ὁ Κεφαλληνὸς καὶ τόσοι ἄλλοι ἐν οἷς καὶ ὁ νεώτατος Λαυρέντιος Μαβίλης, κατ' ἀρχὰς ἠτένιζον πρὸς τὸν Πολυλᾶν ὥς εἰς πνευματικὸν διδάσκαλον⁽¹⁾, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς εὐγενείας τῶν πολιτικῶν του θεωριῶν καὶ τῶν προσφάτων εἰσέτι ἀναμνήσεων τοῦ ἐνωτικοῦ ἀγῶνος, καθίσταντο οἱ φανατικώτεροι τῶν *Ρηγαίων*⁽²⁾, φθάνοντες μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραβλέπωσιν ἢ μᾶλλον νὰ μὴ βλέπωσι τὰ προμνησθέντα ἐλαττώματα τοῦ εἰδώλου των⁽³⁾.

Τὴν πρὸς τὸν Πολυλᾶν νύκην στοργὴν τοῦ ὁ Μαβίλης ἐξωτερίκευσεν ἐπισήμως ὁσάκις ὠμίλησε δημοσίᾳ. Ἀγορεύων διὰ πρώτην φορὰν ἐν Κερκύρᾳ μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὡς βουλευτοῦ, εἶπεν ἀμέσως ὅτι ἐξελέγη ἵνα συνεχίσῃ τὴν τιμίαν καὶ ἀνορθωτικὴν πολιτικὴν τοῦ Πολυλά. «Εἶμαι μαθητὴς καὶ ὑπῆρξα ἐπὶ πολλὰ ἔτη φίλος τοῦ Πολυλά ὑπῆρξαν καὶ αἱ πρῶται λέξεις τῆς περιφήμου του ἀγορεύσεως ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Τὸ πρῶτον σπουδαῖον ἄρθρον (*Ρήγας Φεραῖος*, φύλλον 12 Αὐγούστου 1884) τοῦ ὁποίου ὁ «Νουμᾶς» ἔλαβε τὴν καλὴν ἰδέαν ν' ἀναδημοσιεύσῃ τὰ

(1) Ἀκριβῶς ὅπως ὁ Πολυλάς, ὁ Μαρκοράς, ὁ Τυπάλδος, ὁ Κουαρτᾶνος, ὁ Μανοῦσος, ὁ Μάνεσης ἠτένιζον πρὸς τὸν Σολωμόν.

(2) Οὕτω ἐκαλοῦντο κοινῶς οἱ ὁπαδοὶ τοῦ κόμματος ἐκ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ ἐβδομαδιαίου ὀργάνου: «*Ρήγας ὁ Φεραῖος*».

(3) Ἀπόδειξις τούτου εἶνε καὶ ἡ ἄλλως ὠραιοτάτῃ περὶ Ἰακώβου Πολυλά μελέτῃ τοῦ Γεωργίου Καλοσγούρου («*Ἐστία*» 1892, σελ. 257-260).

σπουδαιότερα, εἶνε ἀπάντησις εἰς ἐπικρίσιν τῆς Ὀδυσσεΐας τοῦ Πολυλᾶ.

Ὅστις λοιπὸν δὲν ἔχει ὑπ' ὄψει τὸν Πολυλᾶν ἢ μᾶλλον τὸν Πολυλᾶν καὶ τὸν εἰς τὸ κόμμα του ἀνήκοντα στενὸν κύκλον Κερκυραίων φιλολόγων, θὰ δυσκολευθῇ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ψυχολογίαν τοῦ Μαβίλη.

Τρεῖς δὲ ἦσαν οἱ ἄξιοι περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφεται ἡ ψυχὴ του: *Πατρίς, δημοτικὴ, φιλία*. Ἡ λέξις πατρίς δὲν ἦτο διὰ τοὺς φίλους τοῦ Πολυλᾶ ἀπλοῦν ἐκλογικὸν σύνθημα· οἱ ἀρχαιότεροι ἐξ αὐτῶν εἶχον θυσιάσει καὶ θέσεις καὶ συμφέροντα καὶ παντοειδῆς τιμὰς χάριν τῆς Ἐνώσεως, οἱ νεώτεροι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ δώσουν τὴν ζωὴν των.

Τὴν ἀγάπην δὲ διὰ τὴν μεγάλην πατρίδα συνεδύαζον πρὸς ἀπίστευτον λατρείαν πρὸς τὴν γενέτειραν⁽¹⁾ καὶ πρὸς βαθεῖαν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν δημοτικὴν. Τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο, διότι ἦσαν βαθέως πεπεισμένοι ὅτι ὁ σχολαστικισμὸς καταστρέφει τὸ ἔθνος, ὅτι μόνον διὰ τῆς καλλιεργείας καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ δύναται νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ προαχθῇ ὁ λαός⁽²⁾, καὶ τέλος ὅτι ἐὰν ἐχάσαμεν τόσον ἔδαφος εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βόρειον Ἡπειρον, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἑλληνόφρονες ξενόφωνοι δὲν ἐξελληνίσθησαν γλωσσικῶς, δὲν ἐπετεύχθη δὲ ἡ γλωσσικὴ των ἐξελλήνισις διότι ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ σχολεῖα γλῶσσαν ἄλλην τῆς λαλουμένης εἰς τὰ ἑλληνικὰ κέντρα, καὶ ὅταν ἔφθαναν

(¹) Βλ. τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ἐπιτυμβίου σοννέτου του εἰς τὸν Νῆκον Κογεβίναν, ὅστις ἀπέθανε

Μὲ τὴ λάβρα τᾶξιου Κερκυραίου
γιὰ τοῦ νησιοῦ του τὴν εὐδαιμονίαν
γιὰ τὸ γένος τὴν ἐνθεο μανίαν.

Ὁ Ν. Κογεβίνας, πατὴρ πέντε τέκνων, βαρέως ἀσθενῶν, ἐγνώριζεν ὅτι πᾶσα μετακίνησις ἔθετε τὰς ἡμέρας του εἰς κίνδυνον· ἦλθεν ὁμως τῷ 1897 δι' ἐθνικοὺς λόγους εἰς Ἀθήνας ὅπου καὶ ἀπέθανε.

(²) Βλ. τὸν λόγον τοῦ Μαβίλη εἰς τὴν Βουλὴν.

εἰς ἓν ἐκ τούτων, παρ' ὅλους τοὺς κόπους καὶ τὴν πολυετὴ φοίτησιν εἰς τὰ σχολεῖα, πάλιν εὗρισκον νέον γλωσσικὸν τεῖχος χωρίζον αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας.

Ἐξ ἄλλου οἱ πρεσβεύοντες τὰ αὐτὰ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ ἰδεώδη μαθηταὶ τοῦ Πολυλᾶ, διήρχοντο ὅλας τὰς ὥρας τῆς σχολῆς εἰς τὰ αὐτὰ κέντρα πέριξ τῆς αὐτῆς τραπεζῆς. Εἶχεν ὅθεν ἀναπτυχθῆ μεταξύ των αἴσθημα φιλίας ζωηρότατον καὶ εὐγενέστατον, ἀνάλογον πρὸς τὸ συνδέον τοὺς μαθητὰς τῶν μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ὥθησεν ὁ Μαβίλης εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἡ φιλία του ἦτο δυσαπόκτητος, ἀλλ' ἅπαξ δοθεῖσα, ἐδίδετο ἀπόλυτος καὶ διὰ παντός. Κάποια δειλία, κάποια κρυφὴ ἀσθηρότης τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ χωρὶς ὀλίγους στενοὺς φίλους οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ, καὶ οὐδέποτε τὸν εἶδα εὐτυχέστερον ἢ ἐν μέσῳ τῶν φίλων του εὐτυχούντων. Μία μικρὰ καλλιτεχνικὴ ἢ φιλολογικὴ συνάθροισις, μία ἐκδρομὴ, ἓνα ταξεῖδι, ἦτο δι' αὐτὸν ἡ μεγαλύτερα ἀπόλαυσις.

Β'

Πλὴν λησμονῶ ὅτι αἱ παροῦσαι σελίδες δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωσιν οὔτε ψυχολογικῆς οὔτε κριτικῆς μελέτης, ὅτι δὲν εἶνε παρὰ ἀπλοῦν βιογραφικὸν σημείωμα. Ἐξήγησα πῶς διεπλάσθησαν αἱ φιλολογικαὶ πεποιθήσεις τοῦ Μαβίλη. Ὁ Πολυλᾶς προσπαθῶν νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς ἱκανωτάτους τῶν Κερκυραίων, τοὺς προσεῖλκε νεωτάτους· μὲ τὸν Μαβίλην συνεδέθη ὅταν ὁ τελευταῖος ἦτο ἀκόμη μαθητὴς τοῦ γυμνασίου περὶ τὸ 1875. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Μαβίλης ἐξελέγετο μέλος τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας, ὅπου μέχρι τέλους διήρχετο 3-4 ὥρας τὴν ἡμέραν, καὶ ὅπου θὰ δοθῶσι πιθα-

νῶς τὸ ξίφος καὶ τὸ πηλήκιον τοῦ πεσόντος λοχαγοῦ τῶν Γαριβαλδινῶν⁽¹⁾.

Τῷ 1879, μετὰ μονοετῇ φοίτησιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὁ Μαβίλης ἀνεχώρει διὰ Γερμανίαν, ὅπου, μὲ διακοπὴν ἐνὸς ἔτους (1884-1885), ἔμεινε μέχρι τοῦ 1890. Ἐφοίτησεν εἰς πολλὰ πανεπιστήμια, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Μονάχου, Φρειβούργου ἐν Βρεισγάου, Στρασβούργου καὶ τέλος Βρεσλάου ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλολογίας συγγράφας διατριβὴν περὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Σκυλίτση.

Ὡς μοὶ ἔλεγε πέρυσιν, τὸν εἶχεν ἐλκύσει εἰς τὴν Γερμανίαν ἐκτὸς τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης καὶ ποιήσεως, ὁ βίος τῶν γερμανῶν φοιτητῶν, αἱ ἱπποτικάι καὶ ἀδελφικαὶ παραδόσεις τῶν σωματείων, ὧν ζωηρὰς τοῦ ἔκαμνε περιγραφὰς ὁ ποτὲ ἀξιωματικὸς τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ Γεννατᾶς⁽²⁾.

Περὶ τοῦ ἐνδεκαετοῦς του φοιτητικοῦ βίου πολλὰ περισσότερα ἀπὸ ἐμὲ δύνανται νὰ γράψουν οἱ φίλτεροι τῶν συμφοιτητῶν του κ. κ. Σωτηριάδης, Κεφαλληνός, Νάζος καὶ Πανταζόπουλος. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ σπουδαί του ὑπῆρξαν ἐγκυκλοπαιδικώταται, ἐπεκταθεῖσαι εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς φιλολογίας, συνάμα δὲ ὅτι δὲν τὸν ἐστέρησαν οὐδενὸς τῶν θελγήτρων τοῦ φοιτητικοῦ βίου, ὅπως οὔτε ταῦτα τὸν ἔκαμαν ἐπὶ στιγμὴν νὰ λησμονήσῃ τὴν πα-

(¹) Ἡ Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, κοινῶς Ἀναγνωστήριον, ιδρύθη τῷ 1837 ὑπὸ τοῦ Βράϊλα, τοῦ Ν. Ζαμπέλη καὶ ἄλλων εὐελπίδων τότε νέων σπουδασάντων ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν Γαλλίᾳ. Καίτοι ὑπῆρξε κέντρον πρὸ τῆς ἐνώσεως τῶν φιλελευθέρων μεταρρυθμιστικῶν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν φίλων τοῦ Πολυλά, δὲν ἔλαβε ποτὲ πολιτικὴν χροιάν. Ἀκόμη δὲ σήμερον δὲν ἔχασε τὸν ἀρχικὸν ἐπιστημονικὸν καὶ φιλολογικὸν χαρακτῆρα, τῆς χαρτοπαιξίας ἐπιτραπίσης μόνον ἐπ' ἐσχάτων καὶ περιοριζομένης εἰς τὸ bridge.

(²) Υἱὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Καποδιστρίου.

τροίδα⁽¹⁾. Ἡ ἀξιοπρεπὴς στάσις τῶν Ἀλσατῶν ἀπέναντι τοῦ προσφάτου κατακτητοῦ τὸν εἶχε συγκινήσει μεγάλως, αὐξήσασα μάλιστα τὸν πόθον του τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Εἰς τὰ γερμανικὰ σωματεῖα ἢ γενναία ψυχὴ του ἐσυνείθισε περισσότερον εἰς τὴν ιδέαν τοῦ κινδύνου, διὰ τῶν συχνῶν μονομαχιῶν εἰς ἃς ἐλάμβανε μέρος καὶ αἵτινες, ὥς μοι ἔλεγεν ὁ κ. Ἡλίας Πανταζόπουλος, ἦσαν πάντοτε ἐκ τῶν τελουμένων ὑπὸ ὄρους αὐστηροτάτους. Δύναται δέ τις νὰ προσθέσῃ, διὰ νὰ δώσῃ τελειότεραν εἰκόνα τοῦ φοιτητικοῦ του βίου, ὅτι ὄχι ὀλίγον χρόνον ἀφιέρωνε καὶ εἰς τὴν τελειοτάτην ἐκμάθησιν τοῦ ζατρκίου⁽²⁾. Συμμετέσχεν εἰς πλείστους ζατρκικοὺς ἀγῶνας, μέχρι δὲ τοῦ τέλους τοῦ βίου του ἔλυνε καθ' ἑβδομάδα τὰ προβλήματα τὰ δημοσιευόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν εἰκονογραφημένων.

Μετὰ τοιοῦτον ἐλεύθερον βίον μεστὸν ψυχικῶν, διανοητικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀπολαύσεων, ἡ βιαία μετὰβασις εἰς στενὸν περιβάλλον ὑπῆρξε διὰ τὸν Μαβίλην σκληρά. Ἀπὸ τοῦ 1890 ὅτε ἐπανῆλθεν ὅπως ἐκτελέσῃ ἐν Κερκύρῃ τὴν στρατιωτικὴν του θητείαν (σώζεται φωτογραφία του ὡς στρατιώτου) μέχρι τοῦ 1909 ὅτε ἐξελέγη βουλευτῆς, δις μόνον ἠκούσθη τὸ ὄνομά του: τῷ 1896 ὅτε ὑπῆγεν εἰς Κρήτην καὶ τῷ 1897 ὅτε ὑπῆγεν εἰς Ἑπείρον, δύναται δὲ νὰ λεχθῇ πλέον τώρα ὅτι κατὰ τὰς δύο ἐκείνας ἐκστρατείας ὄχι μόνον ἔχυσε τὸ αἷμα του ἀλλ' ἐθυσίασε ἐν πραγμα

(¹) Βλ. καὶ τοὺς πρώτους τοῦ στίχους. Ἀπὸ τὴν ξενιτειά, *Εἰς τὴν Πατρίδα, εἰς τὴν Μίνα* (ἐδημοσιεύθησαν πρὸ 22 ἐτῶν εἰς τὸ «Ἀττικὸν Μουσεῖον» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Λ. Γραικός, τοὺς ἀνεδημοσίευσεν ὁ «Νουμᾶς»).

(²) Τὸ σκάκι ἀπετέλει καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ κατὰ Πολυλᾶν βίου. Ἐπαίζετο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του καὶ εἰς τὸ Ἀναγνωστήριον καὶ εἰς τοῦ Παναγῆ (τὸ καφενεῖον τοῦ κόμματός).

ἀπαραίτητον διὰ φύσιν ὥς τὴν ἰδικήν του, τὴν ὑλικήν του ἀνεξαρτησίαν.

Ἐξαιρέσει ὅμως τῶν ἐκστρατειῶν τούτων καθ' ἃς ἡ ἀνδρεία του καὶ αἱ ἄλλαι του ἀρεταὶ τὸν ἔφερον ἄκοντα εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, σύμβολον τοῦ βίου του ἦτο τὸ «λάθε βιώσας». Σπανιώτατα καὶ ποτὲ ὑπὸ τὸ ὄνομά του, ἐδημοσίευσεν ὀλίγους στίχους⁽¹⁾. Τὰς ἡμέρας του διήρχετο ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του, ἐν τῷ Ἀναγνωστηρίῳ, ὅπου ἠκολούθει ὅλον τὸν ξένον καὶ ἑλληνικὸν τύπον, καὶ ἐν τῇ συναναστροφῇ τοῦ Πολυλᾶ καὶ τοῦ Καλοσγούρου. Τούτους θανόντας διεδέχθησαν οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν ἐν Κερκύρα φιλολόγων, ἰδίως οἱ Κ. Θεοτόκης, Α. Ἰδρωμένος, Α. Κεφαλληνὸς καὶ Πασαγιάννης.

Τὴν μελαγχολικὴν ψυχὴν του ἐθέρμαινον μόνον δύο ὄνειρα ἀλληλένδετα εἰς τὰ ὄμματά του, ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς δημοτικῆς. Πολλοὶ ἐκάκιζον τὸν Μαβίλην διότι ἔταφεν οὕτως εἰπεῖν ζῶντα τὸν ἑαυτόν του· τῷ προσῆπτον ὅτι οὔτε ἐδημοσίευσεν ἀρκετά, οὔτε ἔστεργε νὰ δεχθῇ θέσιν· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι δὲν ὑπηρέτει θετικῶς οὔτε τὴν Πατρίδα οὔτε τὴν Ἰδέαν.

Ἀλλὰ αἱ ἐπικρίσεις αὗται πρῶτον λησμονοῦν τὴν φύσιν του. Ὁ Μαβίλης ἦτο ποιητής, ἠθέλε βίον σκέψεως καὶ ὀνείρων, δὲν ἦτο ἄνθρωπος δράσεως, τοῦλάχιστον ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ. Δύναται νὰ μεταβληθῇ ὁ Πήγασος εἰς ἵππον μάχης, ἀλλ' εἶνε παράλογος ἀξίωσις νὰ θέλῃ τις νὰ τὸν μετατρέψῃ εἰς βοῦν ἀροτῆρα. Ἐξ ἄλλου ὁ Μαβίλης εἶχεν ὑψίστην ἀντίληψιν τῆς ποιήσεως· τίποτε ἐξ ὧν ἔγραφε

(¹) Κατ' ἀρχὰς ὑπέγραφε Α. Γραικός, ἔπειτα ἀπλῶς Μ. Χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἐξῆς: Ἔστειλε μερικὰ ποιήματα εἰς τὴν «Τέχνην», «ἐκ φιλίας» (ὥς μοι εἶπεν ὁ ἴδιος) πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ περιοδικοῦ· ἅμα ὅμως ἐκοινολογήθη ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ποιητής των, ἔπαυσε νὰ στέλλῃ.

δὲν τοῦ ἐφαίμετο ἄξιον τοῦ ἰδεώδους τοῦ, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἄκρα του μετριοφροσύνη μετεῖχε καὶ ἄκρας ὑπερηφανείας. Ἐπίσης εἶχε τόσον ὑψηλὴν ἰδέαν τῶν καθηκόντων τοῦ καθηγητοῦ ὥστε ἦτο εἰλικρινὴς ὅτε ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἄξιον τῆς καθηγεσίας.

Πρὸ τινων ἐτῶν, αὐτὸς ὁ τοσάκις τὰ πάντα ἀρνηθεὶς ἐζήτησε διὰ πρώτην καὶ μόνην φορὰν μίαν θέσιν, τὴν τοῦ δημοδιδασκάλου εἰς Μακεδονίαν· ὅτε δ' ὁ Γ'. Σωτηριάδης τῷ ἀντεπρότεινε τὴν γυμνασιαρχίαν Θεσσαλονίκης, ὀλίγον δεῖν διέκοπτε πᾶσαν σχέσιν μ' ἓνα τῶν παλαιότερων του φίλων.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ πρόσθετος λόγος εἰς τὴν φαινομενικὴν του ἀδράνειαν. Ὁ Μαβίλης ἦτο βαθέως πεπεισμένος ὅτι ἐφ' ὅσον ἐκυριάρχει τὸ σύστημα ὅπερ οὐχὶ ἐντελῶς ἀδίκως ἐκλήθη «φauλοκρατία», αἱ ἀτομικαὶ προσπιάθειαι οὐδὲν ἰσχύουν. Τί ἡδύνατό τις νὰ περιμένη ἀπὸ καθεστῶς, δὲν λέγω ἀπὸ ἓνα τόπον, καθ' ὃ ὁ Πολυλᾶς ὄχι μόνον βουλευτὴς ἀλλ' οὔτε καὶ δημοτικὸς σύμβουλος ἐξελέγετο, καὶ ὅπου ὁ Τρικούπης, διὰ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλίπη τὸ πρόγραμμά του.

Καὶ ἐν τούτοις τοσαύτη εἶνε ἡ ἰσχὺς τῆς ἀρετῆς ὥστε καὶ ζῶν ὅπως ἔζη ὁ Μαβίλης εἶχεν ἐνεργητικὴν ἐπίδρασιν. Ὁ παραδειγματικὸς του βίος, ἡ ἀπίστευτός του ἀγαθότης, ἡ νηφαλιότης του, ἡ εὐγένεια τῶν τρόπων, ἡ εἰλικρίνεια τῶν πεποιθήσεών του, ἥσκουν σπάνιον γόητρον. Πάντες οἱ φιλότιμοι νέοι ἐπόθουν νὰ συγκαταλεχθοῦν μεταξὺ τῶν φίλων του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο εὔκολον· μὲ «ἄκαμπτον γλυκύτητα» ὁ ποιητὴς ἀπέκλειε πάντα ὑποπτον συναλλαγῆς μετὰ τῆς συνειδήσεώς του. Πλεῖστοι δ' εἶνε ἐκεῖνοι οὓς οὔτω ἐμμέσως συνεκράτει. Τοῦ ἔλεγα συχνὰ γελῶν ὅτι ἦτο τὸ καλύτερον κοινωνικὸν ἀντισηπτικὸν ὅπερ ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ παραβολὴ μου φαίνεται τώρα ὀλίγον ταπεινὴ. Ὁμί-

λησα πρὸ στιγμῆς περὶ ἀκάμπτου γλυκύτητος· τὴν ἔκφρα-
σιν εὗρον ἐν τῇ περὶ Ἀγίου Ἀνσέλμου ὠραίαν μελέτην τοῦ
Sainte-Beuve (*Lundis* τόμ. 5' σελ. 305). Δὲν τὴν ἐπανελά-
βον δ' ἀσυνειδήτως· ὁ Μαβίλης ὅστις ἐπόθησε τὴν δάφνην
τοῦ μάρτυρος, ἦτο ἀληθῶς ἀπὸ ἡθικῆς ἀπόψεως ἀντάξιος
τῶν μεγάλων ἐκείνων ποιμεναρχῶν οὓς ἡ ἐκκλησία κατέλεξε
μεταξὺ τῶν ἁγίων, καὶ οἵτινες ὡς μόνον ὄπλον ἔχοντες τὴν
πίσιν καὶ τὴν ἀρετὴν ἴσταντο θαρραλέοι ἀπέναντι πανι-
σχύρων τυράννων. Καὶ βεβαίως δὲν ἔχομεν πλεον τυράν-
νους οἷους ἐγέννων οἱ πρῶτοι αἰῶνες, ἀλλὰ τὰ ταπεινὰ συμ-
φέροντα καὶ τὰ ταπεινὰ πάθη δὲν εἶνε ὀλιγώτερον παντο-
δύναμα τότε ἢ νῦν καὶ δὲν χρειάζεται ψυχὴ ἥττον ἰσχυρὰ
διὰ νὰ τ' ἀντιμετωπίσῃ καὶ νὰ προστατεύσῃ κατ' αὐτῶν
τὰς ἀγαθὰς ἀλλ' ἀδυνάτους ψυχάς.

Γ'

Δὲν ἠτύχησα νὰ εὗρεθῶ παρὰ τὸν Μαβίλην οὔτε εἰς
Κρήτην τῷ 1896 οὔτε ἐν Ἡπείρῳ τῷ 1897· εἰς τοὺς συμ-
πολεμιστὰς καὶ φίλους του εἰς τὸν Κ. Θεοτόκην, τὸν Γ.
Σωτηριάδην, τὸν Ν. Παραμυθιώτην ἀπόκειται νὰ εἴπωσι
ὅποιον θάρρος καὶ ὁποίας ψυχικὰς ἀρετὰς ἔδειξε τότε. Οὐ-
δεὶς τὸν ἐπλησίασε χωρὶς νὰ τὸν θαυμάσῃ. Συνδεδεὶς ὁμως
μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1902 ἠκολούθησα ἐκ τοῦ πλησίον τὸν
βίον του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὅποτε κατελθὼν τοῦ ἑλε-
φαντίνου πύργου του ἀνεμίχθη ζωηρότερον εἰς τὴν πολι-
τικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν.

Παρ' ὅλην τὴν ἀπαισιοδοξίαν του διὰ τὸ καθεστῶς, ἡ
πεποίθησίς του εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν
τοῦ ἔθνους ἦτο τόσον βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν του,
ὥστε μὲ βαθὺν καὶ εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμόν ἐχαιρέτισε τὴν
Ἀνόρθωσιν. Ἦτο τῆς γνώμης ὅτι παρ' ὅλα τὰ τυχόν γενό-
μενα σφάλματα καὶ παρὰ τὴν ἐπιβλαβὴ διὰ τὴν πειθαρχίαν

ἀνάμιξιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν, τὸ κίνημα εἶχε στερεὰς καὶ ὑγιεῖς βάσεις, ὅθεν πᾶς πολίτης εἶχε καθήκον νὰ τὸ συντρέξῃ προσπαθῶν συνάμα νὰ βελτιώσῃ καὶ τὰ χωλαίνοντα.

Τοιαύτη ἀντίληψις συνεπήγετο καὶ μεταβολὴν βίου. Διὰ τοῦτο οἱ συμπατριῶταί του εἶδον—ὅσοι δὲν τὸν ἐγνώριζον καλῶς, οὐχὶ ἄνευ ἀπορίας—τὸν ποιητὴν παριστάμενον εἰς συλλαλητήριον καὶ ὀλίγους μῆνας ἀργότερον πειθόμενον νὰ μετάσχῃ συνδυασμοῦ.

Κατὰ τὴν ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν οὐδέποτε ἔλειψεν ἀπὸ συνεδριάσιν, ἠκολούθει ὅλας τὰς συζητήσεις μετὰ παραδειγματικῆς καὶ ἐνίοτε, δοθέντος τοῦ ποιοῦ ἐνίων ρητόρων, καταπληκτικῆς εὐσυνειδησίας. Εἰς ὅσα ζητήματα δὲν ἦσαν τῆς ἀρμοδιότητός του, ἐφρόντιζε νὰ ζητῇ τὴν γνώμην τῶν ἐντρίβεστέρων.

Τὸν ἔβλεπα συχνὰ καὶ μοῦ ἤνοιγε τὴν καρδίαν του, δὲν νομίζω δὲ ὅτι πράττω τι ἀντιβαῖνον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του συνοψίζων ἐδῶ τὰς ἐντυπώσεις ὡς ἀπεκόμισεν ἐκ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν διαμονῆς του.

Αἱ ἐντυπώσεις αὗται ἦσαν ἐν συνόλῳ ἀγαθαί. Μοῦ εἶπε μίαν φορὰν: «αἰσθάνομαι ὅτι ἀναζῶ»· συχνὰ μοῦ ἔλεγε: «ὅ,τι καὶ ἂν λένε, αἰσθάνεται κανεὶς μίαν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν». Ἀνέζη διότι ἠσθάνετο τὸ ἔθνος ἀναγεννώμενον. Τὸν ηὐχαρίστει κυρίως τὸ θέαμα τῆς νεολαίας. Τὸν ἐνεθουσίαζεν ἡ διάδοσις τῆς δημοτικῆς εἰς τοὺς φιλολογικοὺς καὶ καλλιτεχνικοὺς κύκλους· ὃ κατ' αὐτῆς ἀγών, ἡ θύελλα ἡ συμπαράσυρασα τὴν ψήφισιν τοῦ γνωστοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, παροδικὰς μόνον θλίψεις τοῦ ἔδωσαν. Ἐβλεπεν ἐν αὐτοῖς κῆμα δημοκοπικὸν ὅπερ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κοπάσῃ καὶ ὅπερ δὲν ἤθελε πυργωθῇ ἐὰν εἶχον λείψει ἐκ μέρους τῶν δημοτικιστῶν αἱ ὑπερβολαί, ἐὰν εἶχε μείνει πιστὴ ἡ σχολὴ εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὰς στρατηγικὰς μεθόδους τοῦ Πολυλά καὶ τοῦ Σολωμοῦ, ἐὰν εἰς τὴν ἐπιδίωξιν με-

ταρρυθμίσεως, πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχουσιν ἴσως ἄλλαι παραβλητέαι, εἶχεν ἐπιδειχθῇ τὸ ἀπαιτούμενον τὰκτ καὶ ἡ ἀπαραίτητος ὑπομονή.

Ἐπίσης τὸν ἐνεθουσίαζεν ἡ παρατηρουμένη ἐν τῇ νεολαίᾳ ὁρμὴ πρὸς εὐρύτεραν καὶ ποικιλωτέραν μόρφωσιν πρὸς ὑψηλότερα καὶ εὐρύτερα ἰδεώδη.

Ἐχων ὥς ἄξονα τοῦ βίου του τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, ἔβλεπε μὲ μεγίστην λύπην τὴν διάδοσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν. Ἐπρέσβευεν ὅτι οἰκονομικῶς αἱ ἰδέαι αὗται ἦσαν πρόωροι διὰ τὴν Ἑλλάδα, πολιτικῶς δ' ὅτι, ὅπως καὶ συνέβη ἀλλαχοῦ, θὰ ἐξενεύριζον τὸ πατριωτικὸν αἴσθημα, τέλος ὅτι ἡ ἐπιδίωξις κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων δυσχερῶν καὶ δαπανηρῶν θὰ μᾶς περιέσπα ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν αἵτινες μέχρι τῆς τελείας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἔδει νὰ ᾧσι τὸ μόνον μᾶς μέλημα. Ἐν τούτοις καὶ παρ' ὅλα ταῦτα μεταξὺ τῶν νέων φίλων του, καὶ ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἀπίστευτος εὐτυχία ὅτι ἀπέκτησε νέους φίλους, ὀλίγους ἡγάπα περισσότερον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ὁμάδα ἢ τὸ ἐργατικὸν κόμμα βουλευτῶν, καὶ τοῦτο διότι ἀκριβῶς εἰς αὐτοὺς ἀνεύρισκε εὐρύτεραν μόρφωσιν καὶ πυκνότερα ἰδεώδη.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἐθέρμαινε καὶ τὸν ἀνεξωογόνει, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ παρασκευὴ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ προσεχοῦς πολέμου. Ἐθεώρει τὸν τελευταῖον ἀναπόφευκτον καὶ ἔβλεπε μετ' ἀγαλλιάσεως ὅτι ὅλον τὸ ἔθνος παρεσκευάζετο δι' αὐτόν.

Διαλυθείσης τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς δὲν ἐσκόπει νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὰς ἐκλογάς· ἥλλαξε γνώμην ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ ἀποχὴ του δυσηρέσκει τὸν κ. Ζαβιτσιάνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ταχέως εἶχε συνδεθῇ διὰ βαθυτάτης ἀγάπης. Ἡ ἀποτυχία του εἶνε ἐν τῶν θλιβερωτέρων ἐπεισοδίων τῆς ἐκλογικῆς μας ἱστορίας· δὲν ὠφείλετο εἰς ρεῦμα ἐκλογικὸν

ἀφοῦ ὁ συνδυασμὸς εἰς ὃν ἀνῆκε κατέλαβε ὁ ἔδρας ἐπὶ 8, οὔτε εἰς κανένα ζήτημα ἀρχῆς⁽¹⁾, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς παλαιὰς κακὰς ἔξεις, εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ βουλευτὴς πρέπει ἂν ὄχι νὰ ὑπηρετῇ τοῦλάχιστον νὰ περιποιῇται ἀτομικῶς τοὺς ἐκλογεῖς του. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα πάνδημος θλίψις ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μαβίλη ἔδειξε πόσον ταχέως ὁ νομὸς Κερκύρας μετενόησε διότι ἐστέρησεν ἑαυτὸν τοιοῦτου ἀντιπροσώπου. Ἡ μόνη ὅμως πρακτικὴ ἐκδήλωσις τῆς θλίψεως ταύτης θὰ εἴνε ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἀντιλήψεως ἣτις κατέληξεν εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ποιητοῦ.

Διὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οὐδεὶς ἔλυπήθη ὀλιγώτερον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Οὐδέποτε ἔλαμψε λαμπρότερα ἢ ἔκτακτὸς του ψυχὴ καὶ ἡ καταπληκτικὴ του μετριοφροσύνη ἢ τὴν ἐπομένην τῶν ἐκλογῶν· θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι εὑρισκε τὸ ἀποτέλεσμα φυσικόν. Ἐπανέλαβε τὸν συνήθη του βίον. Πυκνώσας μόνον καὶ καταστήσας μακροτέρας τὰς ἐκδρομὰς. Βλέποντες αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θέρους ἐκδράμοντα μέχρι τῶν περάτων τῆς νήσου Κερκύρας, οἱ γνωρίζοντες αὐτὸν φίλοι ἐνόουν εἰς τί ἀπέβλεπον αἱ τοιαῦται σκληρωγῶγαι. Ἦθελε νὰ εἴνε ἕτοιμος διὰ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐκδρομῶν αὐτῶν δεικνύων τὰς χαράδρας τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου ὡμολόγησεν εἰς στενὸν φίλον ὅτι τ' ὄνειρόν του ἦτο νὰ πέσῃ εἰς μίαν Ἡπειρωτικὴν ρεματιά».

Τ' ὄνειρον τοῦτο ἐπληρώθη. Προηγήθησαν δὲ τῆς πληρώσεώς του οἱ εὐτυχέστεροι μῆνες τῆς ζωῆς του· εἶδε τὸν

(1) Ἐσφαλμένως ἐγράφη ὅτι ὁ Μαβίλης ἀπέτυχεν ὡς δημοτικιστής. Ἐκτὸς ὅτι ἦτο ὑποψήφιος εἰς νομὸν εἰς ὃν ἐπολιτεύθησαν ὁ Βαλαωρίτης καὶ ὁ Πολυλάς, ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μαβίλης καὶ ὁ Ζαβιτσιάνος ὡμίλησαν κατὰ τοῦ νέου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος δὲν ἐχρησιμοποιήθη, τοῦλάχιστον λυσιτελῶς, ὡς ἐπιχείρημα ἐκλογικὸν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του.

συναγερμὸν ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ἀναμνήσεων τοῦ 1897, τὴν ἀνάκτησιν ἐλληνικῶν χωρῶν. Καὶ καμμία θλίψις δὲν ἐπρόφθασε νὰ πικράνῃ τὴν χαρὰν του.

Διὰ τὴν πατρίδα του τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικράν, διὰ τὴν μείναςαν ὁλομόναχην ἀδελφήν του, διὰ τοὺς φίλους του ὁ θάνατός του εἶνε ἀπώλεια ἀνεπανόρθωτος, αὐτὸς ὅμως εὔρε τὸν θάνατον ποὺ εἶχε ποιήσῃ, τὸν θάνατον ποὺ τοῦ ἥξιζε, ἔλαβε «τ' ἅγια τρία δῶρα ποὺ δύναται νὰ προσφέρῃ ἡ ζωὴ εἰς τοὺς πρόσφυγάς της» :

Θάνατος, ἀθανασία καὶ ἐλευθερία⁽¹⁾.

Καὶ καλύτερον ἐπιτύμβιον δὲν δύναται τις νὰ εὔρῃ διὰ τὸν τάφον του παρὰ τοὺς στίχους τοὺς ὁποίους ἔγραψε διὰ τὸν φονευθέντα τῷ 1897 ἐν Ἡλείῳ Ἀγγλον συναγωνιστὴν του Χάρρις :

Χερουβικῆς χαρᾶς χρυσὸς ἀθέρας
Σὲ φλόγισε πατῶντας τῆς Ἡλείου
τὸ χῶμα
.
Καὶ σὲ λόγου σου τότε ἔκαμες τᾶμα
Νὰ φτάσῃς ὅπου αὐτὸς μόνος ξαμόνει
Ποῦναι ποιητῆς καὶ μάρτυρας ἀντάμα.
Τοῦ Ἀπόλλωνα ὅχι ἡ χάρη, ἡ δόξα μόνη
Σοῦ λειπε τοῦ θανάτου—καὶ ἓνα βόλι
Σ' ἔστειλ' ἥρωα στὸ ἡλύσιο περιβόλι.

Υ.Γ. Ἐν τῇ σπουδῇ μετ' ἧς συνεγράφη τὸ παρὸν σημείωμα παρέλειψα τὸ ἐξῆς οὐσιῶδες. Ὁ Μαβίλης, μαθὼν ὅτι ὁ οἶκος Φέξη ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐκδώσῃ τὰ «Ἀπαντα» τοῦ Ἰακώβου Πολυλά, εἶχε προθυμοποιηθῇ ν' ἀναλάβῃ τὴν συλλογὴν τῶν ἔργων τοῦ διδασκάλου του, ἐσκόπευε δὲ νὰ περιλάβῃ εἰς ταῦτα καὶ τὰς σπουδαιοτέρας τῶν ἐπιστολῶν ἃς ἔγραψεν ἢ ἔλαβεν ὁ Πολυλάς, ἐν αἷς καὶ μακροτάτην ἐπι-

(1) Τελευταῖος στίχος τοῦ σοννέτου εἰς τὴν Κρήτην.

στολήν τοῦ Τρικούπη. Ἐσκόπευε δὲ προσέτι, αὐτὸς ὁ τόσον δυσκόλως δημοσιεύων καὶ τὸ ἐλάχιστον, νὰ προτάξῃ τῆς ἐκδόσεως καὶ βιογραφίαν τοῦ Πολυλά.

Προσθετέον ἐπίσης ἐνταῦθα ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ ποιητοῦ κ. Σπυρίδωνος Μάρκ. Θεοτόκη, ἡ οἰκογένεια τοῦ Μαβίλη εἶχεν ἀρχικῶς μεταναστεύσει εἰς Ἰσπανίαν ἐκ Πάρμας, διασώζεται δὲ καὶ κλάδος αὐτῆς ἐν Βελγίῳ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΑΒΙΛΗ ¹⁾

Ἡ «Νέα Ἑστία» λογίζεται εὐτυχής, δημοσιεύουσα ἐν ἀνέκδοτον γράμμα τοῦ ἀλησμονήτου ποιητοῦ τῆς «Λήθης». Πρῶτον, διότι κάθε τι πὺν προέρχεται ἀπὸ τὸν Μαβίλην, τόσον ἐξαιρετικὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξαιρετικὸν λογοτέχνην, ἀξίζει νὰ θησαυρισθῇ. Δεύτερον, διότι τὸ γράμμα αὐτό, ἀπευθυνόμενον εἰς ἐπιστήθιον φίλον του, τὸν κ. Μᾶρκον Τσιριμῶκον, διαφωτίζει ὑπὸ ποίας περιστάσεις ὁ ποιητής, πὺν ἔως τότε ἐξοῦσεν, ὅπως ὁ *Vigny*, εἰς μίαν εὐγενῆ ἀπομόνωσιν,—*«dans une tour d'ivoire»*,—ἐπέισθη, τὸ 1910, νὰ συνδράμῃ τὸ ἔργον τῆς Ἀνορθώσεως, καί, κάπως χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ἐδέχθη νὰποτελέσῃ μέλος τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, ὅπου ἔμελλε τόσο νὰ διαπρέψῃ, ἰδίως εἰς τὴν περίφημον ἐκείνην συζήτησιν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ὅπως θὰ ἰδῇ ὁ ἀναγνώστης, οἱ βαθύτεροι λόγοι πὺν τὸν ἔπεισαν εἶνε πὺν δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ ὁ κόσμος ὅτι ὑπῆρχαν δι' αὐτὸν ἑλατήρια ἰσχυρότερα ἀπὸ τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἀκόμη πὺν ἐθεωροῦσε ὅτι παρουσιάζετο τότε μοναδικὴ περίστασις διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ὄνειρόν του περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξυγιάνσεως τοῦ τόπου. Τὸ γράμμα του ἐπιβεβαιώνει καὶ ὅσα ἔγραψε τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου του, εἰς βιογραφικὸν σημείωμα δημοσιευθὲν εἰς τὰ «Παναθήναια», ὁ καθηγητὴς κ. Ἀνδρεάδης, τὸν ὁποῖον ἀκριβῶς καὶ ἀναφέρει τόσον εὐφρόμως,—καὶ ἐπαξίως,—εἰς τὸ γράμμα του ὁ Μαβίλης.—Σ. τ. «Ν. Ε.».

(¹) Ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς «Νέας Ἑστίας», 1 Φεβρουαρίου 1929.

Κέρκυρα, 23 Χ. 1910.

Φίλε κύριε Τσιριμῶκε!

Μὲ συμπαιῶτε πολὺ ἂν ἄργησα τόσο ν' ἀπαντήσω στὸ καλὸ Σας γράμμα. Μοῦ ἦταν τόσο δύσκολο νὰ Σᾶς ἐκθέσω τοὺς λόγους ποὺ μὲ κάνουν ν' ἀπέχω, ὥστε καὶ τότε στ' ἀμάξι ἐπεριορίστηκα στὸν ἀντικειμενικὸ τῆς εὐφρείας καὶ τώρα ἀκόμα ποὺ ἀποφάσισα τέλος νὰ Σᾶς ἀπαντήσω ἀπὸ φόβο μὴν παρεξηγηθῶ, δὲ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ Σᾶς τοὺς ἀραδιάσω. Σήμερα βέβαια τὸ χρέος εἶνε ἐπιταχτικώτερο ἀπὸ ἄλλες φορές, ἀφοῦ τώρα παρουσιάζεται ἡ μοναδικὴ περίσταση νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσα πάντα ἐπιθυμούσαμε. Σήμερα εἶνε καὶ ἡ πίεσις τῶν φίλων πολὺ μεγαλύτερη. Κι' ὅμως εἰς ὅσους μοῦ μίλησαν ἀποκρίθηκα πῶς δὲ μπορῶ νὰ ἐκθέσω ὑποψηφιότητα, οὔτε, ἂν μοῦ βγάλουν ἄλλοι τὴν κάλπη, νὰ τὴν ὑποστηρίξω. Γιατὶ ὅλοι μοῦ λένε (θὰ τὸ κάνουν ἄρά γε;) πῶς θὰ μοῦ τὴ βγάλουν. Ἔτσι ἡ θέσις μου καταντᾷ πολὺ στενόχωρη. Νὰ δηλώσω πῶς καὶ ἐκλεγόμενος δὲ θὰ δεχτῶ, δὲ βολεῖ. Πρῶτα θὰ νομίζουν πῶς ἐγὼ φαντάζομαι εὐκόλη καὶ πιθανὴ τὴν ἐπιτυχίαν μου· ἔπειτα πῶς ὑπάρχουν γιὰ μένα καὶ ἄλλα ἐλατήρια ἰσχυρότερα ἀπὸ τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα. Κι' αὐτὸ δὲ θέλω νὰ μπορῇ ἓνας οὔτε νὰ τὸ ὑποθέσῃ. Καὶ θὰ ἦταν ἄρνησις ὑπηρεσίας σ' αὐτὴν τὴν περίστασι, ἂν περιφρονῶντας τὴ θέλησιν τῶν συμπολιτῶν μου (τὴν ὑποθετικὴν) ἐδήλωνα εἴτε πρὶν, εἴτε ὅταν ἀρχίσῃ ὁ ἐκλογικὸς ἀγώνας, πῶς δὲ θέλω νᾶμαι πληρεξούσιός τους, ἂν μ' ἐκλέξουνε, ὅσο ἀπίθανο καὶ ἂν εἶνε τοῦτο, ἀφοῦ μάλιστα δὲ θὰ κινηθῶ, οὔτε μιλιὰ θὰ βγάλω γιὰ νὰ τὸ ἐπιύχω.

Κι' ἔτσι ἐκθέτομαι στὸ νὰ μοῦ ποῦν τὸ περίφημο τῆς νύφης «πάρτε με καὶ ἄς κλαίω!» Κωμικό, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀποφύγω. Γιατὶ μοῦ τὸ ζητοῦν, ἔξδὸν ἀπὸ τοὺς Κερκυραίους φίλους, καὶ ἄλλοι πολύτιμοι, καθὼς Ἑσεῖς καὶ—κατὰ τὸν κύριο Δενδρινὸ—ὁ κ. Βενιζέλος. Μὰ ἀπὸ Σᾶς θὰ ζητήσω ἀντάλλαγμα. Ἀπὸ τὸν κ. Βενιζέλο ὅχι, γιατί εἶνε πολὺ γρήγορα ν' ἀρχίσουμε τὰ ρουσφέτια! Ἀπὸ Σᾶς ζητῶ νὰ κάμετε ὅ,τι μπορεῖτε γιὰ νὰ πείσετε τὸν κ. Ἀνδρεάδη νὰ ἐκτεθῇ καὶ ἂν δὲν τὸ κατορθώσετε νὰ πείσετε τὸν κ. Ζαβιτσᾶνο νὰ τοῦ ἐκθέσῃ κάλπη καὶ ἄθελά του. Αὐτὸς εἶνε τὸ φιόρε τῆς Κερκύρας μας καὶ ὁ λαὸς θὰ τὸν ψηφίσῃ μονοκοῦνι. Εἶνε καιρὸς ὁ τόπος μας ν' ἀποτινάξῃ τὴν ταπείνωση ποὺ τοῦ ἐπέβαλε ὁ Θεοτόκης τόσα χρόνια μὲ τὸ νὰ δείχνῃ στὸν κόσμον πῶς ἡ Κέρκυρα δὲν ἔχει παρὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ μπουκαλέτα πῶπαιρνε μαζί του. Κι' ὁ Λυκούδης (Φαίαξ) ἔπρεπε νὰ βγῇ, ἢ νὰ βγαλθῇ. Μὰ δὲν ξέρω ἂν τὸν γνωρίζετε. Εἶδα ποὺ τὸν ἔχουνε στὸν κατάλογο. Ἀμποτες!

Αὐτὰ τὰ λίγα (ἢ πολλά;) ἀπαντῶ στὸ καλὸ Σας γράμμα. Δὲν μοῦ μένει τώρα παρὰ νὰ Σᾶς εὐχαριστήσω γκαρδιακὰ γιὰ τὴν καλοσύνη ποῦ δείχνετε γιὰ μένα. Θὰ εἶνε μέρος καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ὀλάκερη τὴ μεγάλη καλοσύνη Σας ποὺ Σᾶς κάνει ν' ἀφοσιωθῇτε ὅλος εἰς τὴν Ἰδέα. Ὁ ἐνθουσιασμός σας γι' Αὐτὴν Σᾶς παρακινεῖ νὰ ὑψώσετε στὸ ἐπίπεδό Σας καὶ ὅσους ξέρετε ποὺ, ἂν ὅχι ἄλλο, θὰ εἶνε εἰσιτιμιοὶ νὰ θυσιαστοῦν γιὰ τὸ θρίαμβό της.

Σᾶς ἀσπάζομαι μ' εὐγνωμοσύνη

Ὁ φίλος Σας

Λ. ΜΑΒΙΛΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ ἐκδότου

Δύο λέξεις τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν ἀνα-
γνώστην

Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ
Ἰακώβου Πολυλᾶ

Λαυρέντιος Μαβίλης

Ἐνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Μαβίλη .

